

LATVIEŠU NĀCIJAS VEIDOŠANĀS UN LATVIJAS VALSTS NODIBINĀŠANA

LĪDZ 1918. GADAM

„Latvijas valsts pamati, vēsture un mūsdienas“

1. Latviešu nācijas veidošanās un Latvijas valsts nodibināšana līdz 1918. gadam
2. Latvijas Republika (1918-1940)
3. Otrais Pasaules karš un Latvijas okupācija (1939-1945)
4. Latvijas otrā padomju okupācija un atrašanās PSRS sastāvā (1944/45-1990/91)
5. Latvijas Republikas neatkarības atjaunošana un mūsdienas (1990-2018)

Izdevējs: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība

Projekta koncepcija: Uldis Neiburgs un Kaspars Zellis

Autori: Uldis Neiburgs un Kaspars Zellis

Redakcija: Latvijas Okupācijas muzejs

Mākslinieciskā koncepcija: SIA artTech

Makets: Jānis Kulmanis (1., 4., 5.), Laura Veļa (2., 3.)

Druka: SIA Brīvs

Projekta finansētājs: Latvijas Republikas Kultūras ministrija

Izmantoti materiāli: Latgales Kultūrvēstures muzejs, Latvijas Kara muzejs, Latvijas Nacionālā bibliotēka, Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka, Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs, Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs, Valsts kanceleja, *Wikimedia Commons*.

Attēlu autori: Anita Bistere, Kristīne Čakstiņa, Toms Grīnbergs (Latvijas Universitātes preses centrs), *Pascal Orcier*, Rihards Pētersons, Vilis Rīdzenieks.

ISBN - 978-9934-8299-7-0

© Latvijas Okupācijas muzeja biedrība 2018

„Mans zelts ir mana tauta, mans gods ir viņas gods.“

RŪDOLFS BLAUMANIS. „TĀLAVAS TAURĒTĀJS“.

1. LATVIJA: TELPA UN IEDZĪVOTĀJI LĪDZ 19. GADSIMTAM

Vārds „Latvija” apritē ienāk tikai 1860. gados, tomēr telpa, kurai šis vārds piešķirts, bija pastāvējusi jau daudzus gadu tūkstošus. Šajā reģionā pirmie cilvēki ienāca pirms apmēram 11 000 gadiem un izveidoja ciltis un vēlāk tautas. Austrumbaltijas teritoriju apdzīvoja baltu un somu ciltis. Šodienas Latvijas teritorijā 11. gadsimtā dzīvoja latgaļi, sēļi, kurši, zemgaļi un lībieši. Kad 12./13. gadsimtu mijā teritorijā ieradās vācu tirgotāji, garīdznieki un krusta karotāji, uz cilšu pamata bija izveidojušies vairāki valstiski veidojumi, tā sauktās protovalstis, ar savu sociālo un pārvaldes iekārtu un vadoņiem, bet laika gaitā izrādījās, ka tie nespēja pretoties iekarotājiem. Labprātīgi vai piespiedu kārtā iedzīvotāji pakļāvās kristianizācijai. Teritorijā izveidoja Livonijas ordeņa un bīskapu valdījumus, ko dēvēja par Svētās Marijas zemi (*Terra Mariana*) vai Livoniju, kas aptvēra tagadējo Latviju un Igauniju. Tagadējās Latvijas pilsētas – Rīga, Valmiera, Ventspils, Limbaži un citas – bija viduslaiku vācu pilsētu tirgotāju savienības Hanzas locekles. Lai arī šīs protovalstis bija formāli pakļautas gan Romas pāvestam, gan Vācijas ķeizaram, tomēr reālie politiskās varas centri atradās pašā Livonijā.

Sākotnēji 13. gadsimtā vietējiem iedzīvotājiem bija iespējams kļūt par bruņiniekiem un garīdzniekiem. Bet 14. gadsimtā šādas iespējas saruka un vietējie iedzīvotāji pārsvarā nodarbojās ar zemkopību. Pilsētās un bruņniecības vidū dominēja lejasvācu valoda, bet zemniecības vidū vietējās valodas. Kari, sērgas un iedzīvotāju brīvprātīgā un piespiedu pārvietošanās radīja priekšnoteikumus iedzīvotāju sajaukšanās procesam un iespaidoja tagadējās

latviešu valodas attīstību. 16. gadsimta Reformācijas laikā radās arī pirmie raksti latviešu valodā.

Sākot ar 16. gadsimtu, Livonijas kaimiņvalstu cīņa par kontroli Baltijas jūrā padarīja teritoriju par cīņas objektu uz vairāk nekā divsimt gadiem. Livonijas karš, kas sākās 1558. gadā kā konflikts starp Krievijas caru un Livonijas valstiņām, beidzās ar militāru Livonijas sakāvi. Tālākajā konfliktā par Livonijas mantojumu iesaistījās arī Polijas-Lietuvas valsts, Dānija un Zviedrija. Karš beidzās ar Krievijas sakāvi, bet pašas Livonijas zemes nonāca Polijas-Lietuvas un Zviedrijas pakļautībā.

Polijas-Zviedrijas kara (1600-1629) laikā Zviedrija atņēma Polijai daļu no Pārdaugavas hercogistes un Aiviekste kļuva par robežu poļu Inflantijai jeb Latgalei. 18. gadsimta laikā cīņās par teritorijām pie Baltijas jūras uzvarēja Krievijas impērija, 1710. gadā tā no Zviedrijas atkaroja Vidzemi un Igauniju. 1772. gadā pēc pirmās Polijas dalīšanas arī Latgale nonāca Krievijas impērijā, bet 1795. gadā Kurzemes un Zemgales hercogiste pārtapa Krievijas impērijas Kurzemes guberņā.

Krievijas impērijas Baltijas provincēs (Igaunijas, Vidzemes un Kurzemes guberņās) faktiski pastāvēja vietējās vācu muižniecības autonomija, kas izpaudās gan pārvaldē, kur galvenos jautājumus risināja guberņu muižniecības landtāgi, gan vācu valodas dominēšanā un luterānismā kā oficiālajā reliģijā.

ATSKAŅU HRONIKA PAR 1279. GADA KARAGĀJIENU PRET ZEMGAĻIEM.

„No Cēsīm Rīgā atnācis
bij brālis kāds un atvedis
simt zemessargu sevīm līdz,
lai zemgaļus tie sakaut līdz.
To dzirdējuši, nāca nu
ar sarkanu tie karogu,
kam vidū balta josla bija.
To pirmo reizi ieraudzīja pie
Cēsīm,
tur tas zināms nācis
un letu zemē plīvot sācis,
kur sievas braši zirgos jā
un vīriem darbos līdzās stāj.
Tik tiešām to jums sacīt varu,
ko arī šajā brīdī daru,
tas letu karogs ir paties.”

~ 1185

1195

1201

1236

1237

1282

13.gs. BEIGAS 1525

Augustīniešu mūks
Meinards sāk
sludināt kristietību
Daugavas lībiešiem.

Romas pāvests
Celestīns III
izsludina krusta
karu pret lībiešiem.

Bīskaps Alberts
dibina Rīgu.
Izveido Zobenbrāļu
bruņinieku ordeni.

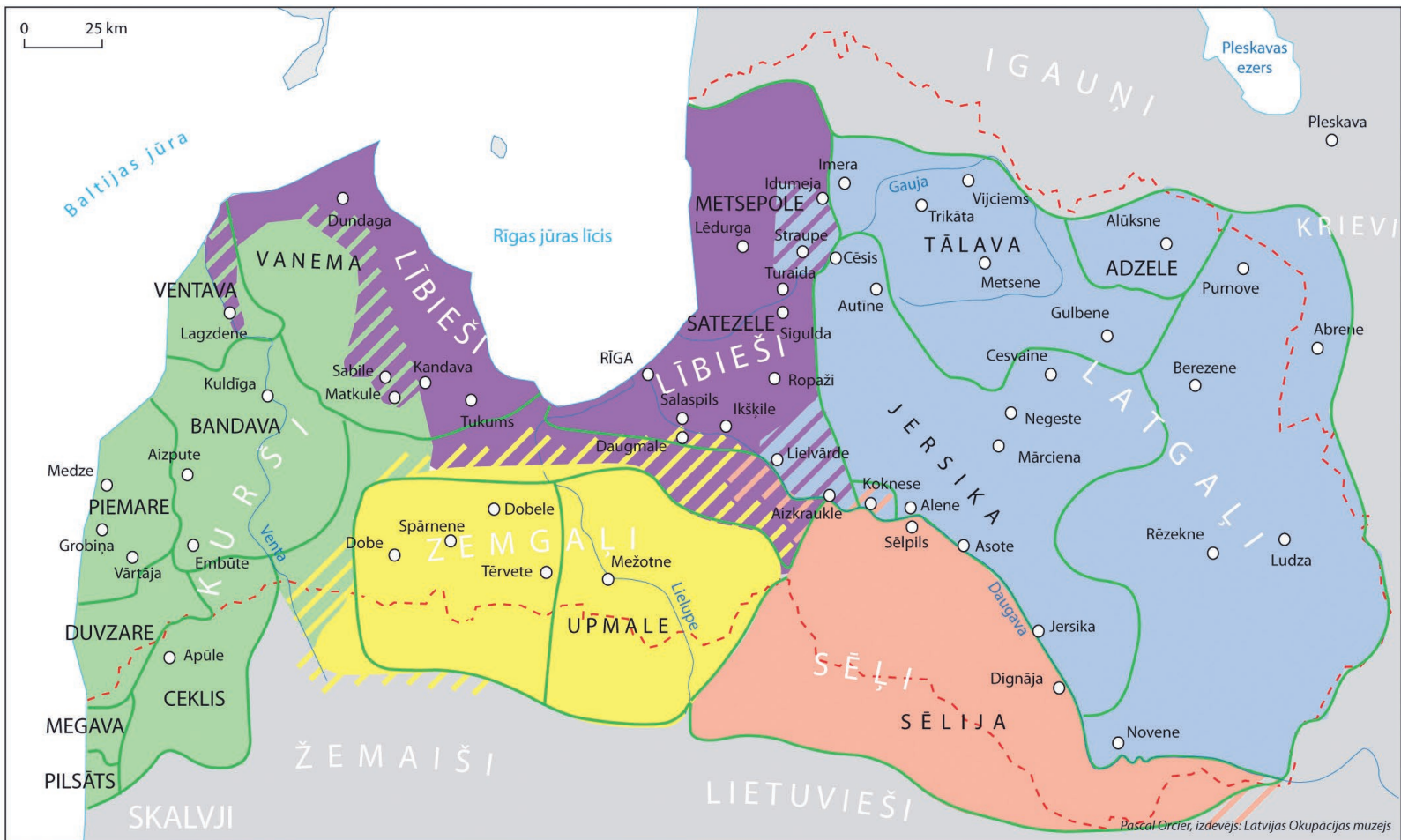
Saules kauja.
Zemaiši un
zemgaļi iznīcina
Zobenbrāļu ordeni.

Zobenbrāļu ordeņa
izdzīvojušos uzņem
Teitoņu ordeni un
izveido Livonijas ordeni.

Livonijas pilsētas
iesaistās Hanzas
tirgotāju savienībā.

Beidzas vietējo cilšu
kristianizācija un
pakļaušana.

Livonijas ordeņa
mestrs Valters fon
Pletenbergs pasludina
ticības brīvību Rīgā.

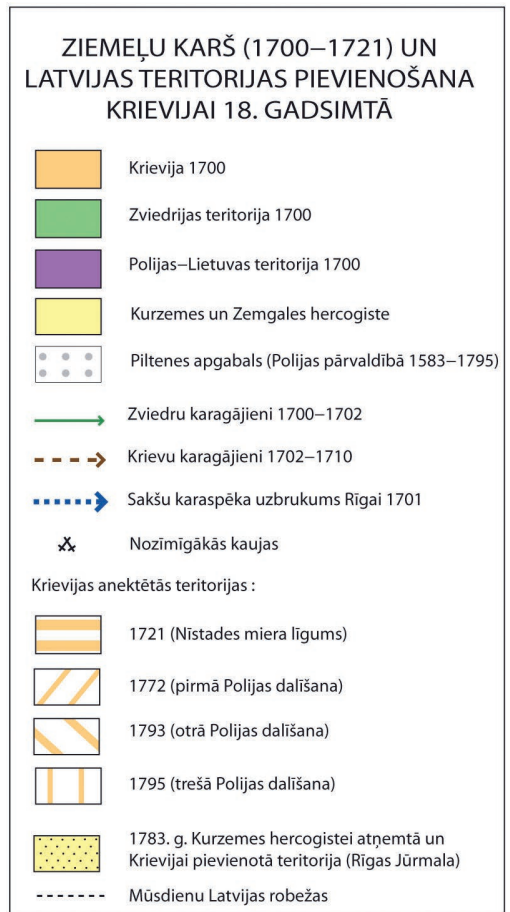
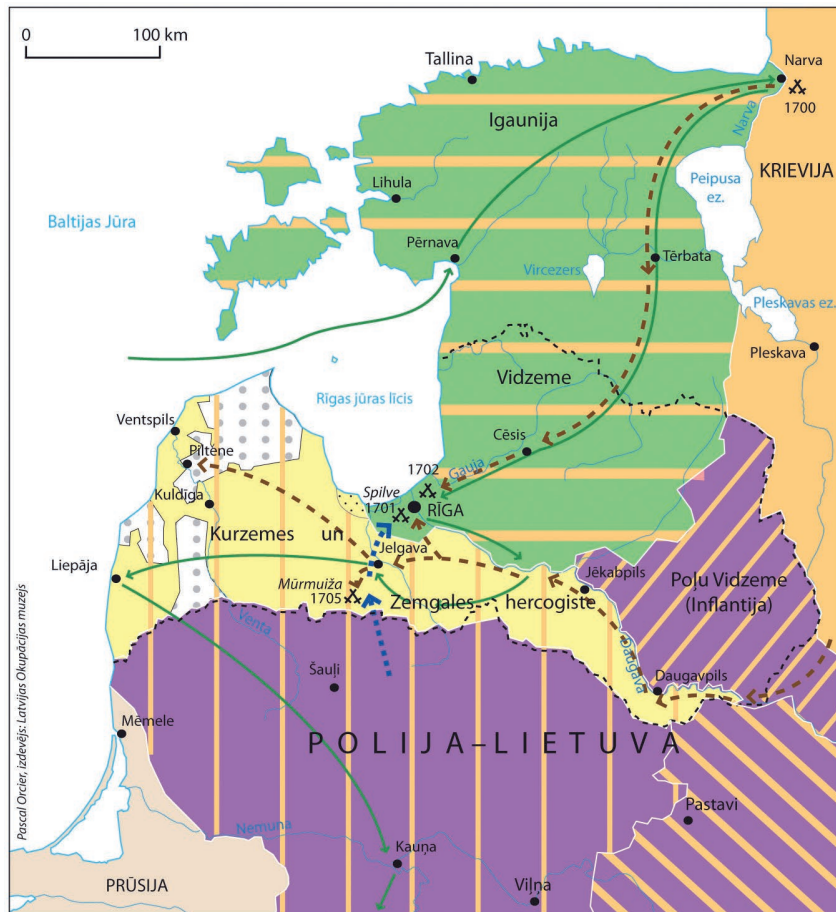
BALTU CILTIS 12. GS.

KURŠI	Baltu un citu cilšu nosaukumi
VANEMA	Zeme
○	Nozīmīgākās apdzīvotās vietas
---	Mūsdienu Latvijas robežas

Baltu ciltis 12. gadsimtā tagadējā Latvijas teritorijā.

1558-1583 1600-1629 1629 1700-1721 1710 1772 1795 1802 1817 1819 1861

Livonijas karš.	Poļu-zviedru karš.	Altmarkas pamiers.	Lielais Ziemeļu karš.	Rīgas un Vidzemes padošanās Krievijas caram.	Latgale kļūst par Krievijas sastāvdaļu.	Kurzemes un Zemgales hercogistes pievieno Krievijai.	Tērbatas universitātes dibināšana.	Dzimtbūšanas atcelšana Kurzemē.	Dzimtbūšanas atcelšana Vidzemē.	Dzimtbūšanas atcelšana Latgalē.
-----------------	--------------------	--------------------	-----------------------	--	---	--	------------------------------------	---------------------------------	---------------------------------	---------------------------------

VALMIERAS ĻANDTĀGA LĒMUMS.
1532. G.

„Katrai kārtai jāturas savās robežās. Nabaga zemnieks ir visu mūsu uzturētājs. Lai viņš paliktu savās tiesībās un iztikā, viņš var savus ražojumus, ko Dievs viņam piešķīris tā sūri sviedru un darba dēļ, vest un nogādāt pienācīgās vietās – portos, pilsētās, tirgos un miestos. Tur viņš preces drīkst pārdot, kā vien prot.”

BALTAZARA RUSOVA HRONIKA PAR LIVONIJAS ORDEŅA MESTRA PADOŠANOS POLIJAS VALDĒNIKAM. 1584. G.

„Tajā pašā laikā [1560], kad apstākļi Livonijā tā sarežģījās un daudzas zemes, pilsētas un pilis bija atņemtas, visādi krājumi aizvesti, valdnieku un priekšnieku skaits bija pavisam niecīgs tapis, un pie mestra bija palikusi tikai neliela padome, un mestrs viens pats arī bija par vāju cīnīties pret tādu tik stipru ienaidnieku, kuram kaujās laime pati nāca pretim, – mestrs ieskatīja par labāko ar visām atlikušām zemēm un pilsētām padoties Polijas ķēniņa apsardzībā [1561], lai šīs pilsētas un zemes nenāktu Krievijas rokās. Polijas ķēniņš Sigismunds Augusts, paklausīdams mestra priekšlikumam, pārņēma visas no krieviem neieņemtās pilis un zemes Livonijā. Mestrs dabūja dažas Kurzemes zemes un pilis un Rīgas bīskapiju, kā lēni ar mantošanas tiesībām, un Kurzemes hercoga un Zemgales grāfa tituli. Tā izbeidzās Vācu ordenis Livonijā un nodibinājās divas laicīgas valstis: viena Kurzēmē zem hercoga valdības un otra latviešu zemē un Rīgas bīskapijā, kuru ķēniņš paturēja sev, un kura līdz šai dienai saucas par Pārdaugavas valstiņu.”

RELĪGISKĀS UN ETNISKĀS IDENTITĀTES 16.-19. GADSIMTĀ LATVIJAS TERITORIJĀ

Kopš kristianizācijas 13. gadsimtā Livonijā bija nostiprinājies Rietumeiropai raksturīgais Romas katolicisms. Pārmaiņas sākās ar Reformāciju, kad Martiņš Luters 1517. gada 31. oktobrī Vitenbergā, Vācijā pasludināja savas 95 tēzes pret grēku atlaižu jeb indulgenču tirgošanu. Tēzes tulkoja un pavairoja, un tas noveda pie Lutera un viņa atbalstītāju konflikta ar Romas pāvestu. Tā rezultātā Rietumeiropā sāka parādīties protestantu, t.i., luterāņu, kalvinistu u.c., konfesijas. Rīdzinieki ar lielu entuziasmu uzņēma Lutera mācību galvenokārt tāpēc, ka pilsētas noteicēji bija katoļu baznīcas institūcijas – Rīgas arhibīskaps un Livonijas ordenis. Pieņemot luterānismu, rīdzinieki cerēja atbrīvoties arī no saviem kungiem. Tādēļ Rīgā kā vienā no desmit pirmajām pilsētām Eiropā nostiprinājās luterānisms.

Reformācijas norises veicināja arī latvietības atzīšanu un kopīgas latviešu valodas attīstību. Jau 1525. gadā tapa pirmie luterāņu teksti latviešu valodā. Savukārt Rīgā, Svētā Jēkaba baznīcā, sprediķoja „vietējā nevācu”, proti, latviešu, valodā.

Vietējos iedzīvotājus savā pusē centās noturēt arī katoļu baznīca. 16. gadsimtā tapa pieraksti latviešu valodā, un parādījās garīdznieki, kas prata latviski. 1585. gadā izdots arī jezuīta Petera Kanīzija katoļu katehisms, kas ir vecākā, līdz mūsu dienām saglabājusies, grāmata latviešu valodā. Abu konfesiju sāncensība netieši veicināja rakstu izdošanu latviešu valodā, kā arī mēģinājumus veidot latviešu valodas gramatiku un līdz ar to valodu standartizēt.

Latvijas teritorija, kas kopš 16. gadsimta otrās puses bija sadalīta politiski, sadalījās arī konfesionāli. Polijas pakļautībā esošās teritorijas Latgalē palika katoļticīgas, savukārt Vidzemē un Kurzemē nostiprinājās luterānisms. Lai gan baznīcas loma zemnieku dzīvē nereti piedzīvoja kritumu, tomēr baznīca un reliģija, kas faktiski veidoja tā laika kultūras vidi, atstāja ietekmi uz iedzīvotāju garīgo pasauli un tradīcijām, kā arī sekmēja latviešu rakstu valodas attīstību.

No 16. gadsimta Latvijas teritorijā sāka parādīties arī citas reliģiskās un etniskās grupas. 16. gadsimta beigās un 17. gadsimtā Kurzemes hercogistē un Latgalē ienāca ebreji. Ebreji nodarbojās galvenokārt ar sīktirdniecību un amatniecību un attīstīja ciemus un pilsētas Latgalē un Kurzemē. 17. gadsimta otrajā pusē Latvijas teritorijā krievu vecticībnieki meklēja patvērumu no vajāšanām Krievijā. Viņi apmetās galvenokārt Latgalē, Kurzemē un vēlāk Rīgā.

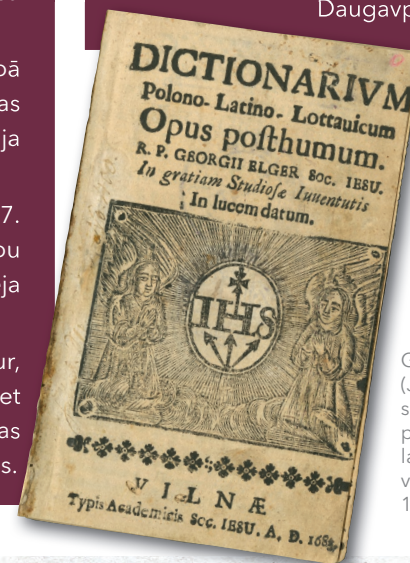
Krievijā valdošā pareizticība Latvijas teritorijā ienāca lēnām. Līdz 19. gadsimtam pareizticīgo baznīcas bija tikai tur, kur atradās krievu armijas garnizoni. 19. gadsimta 40. gados vairāki tūkstoši Vidzemes zemnieku, lai protestētu pret sociālekonomisko realitāti, pārgāja „cara ticībā” – pareizticībā. Pareizticīgo skaits pieauga arī 19. gadsimta beigās, Baltijas pilsētās parādoties krievu strādniekiem un pieaugot krievu ierēdņu skaitam. Pastiprināti tika celtas pareizticīgo baznīcas.

Georga Manceļa sprediķu grāmata.

GEORGS (JURIS) ELGERS (1585-1672)

Latviešu izcelsmes jezuīts, katoļu priesteris, garīgo tekstu autors, viens no pirmajiem latviešu gramatiķiem. Dzimis Valmierā, iestājies jezuītu ordenī. Tulkojis baznīcas dziesmas un atsevišķus Evaņģēlija fragmentus latviešu valodā. Poļu-latviešu-latīņu vārdnīcas sastādītājs. Mūža lielāko daļu darbojies kā Daugavpils jezuītu kolēģijas lektors. Miris Daugavpilī.

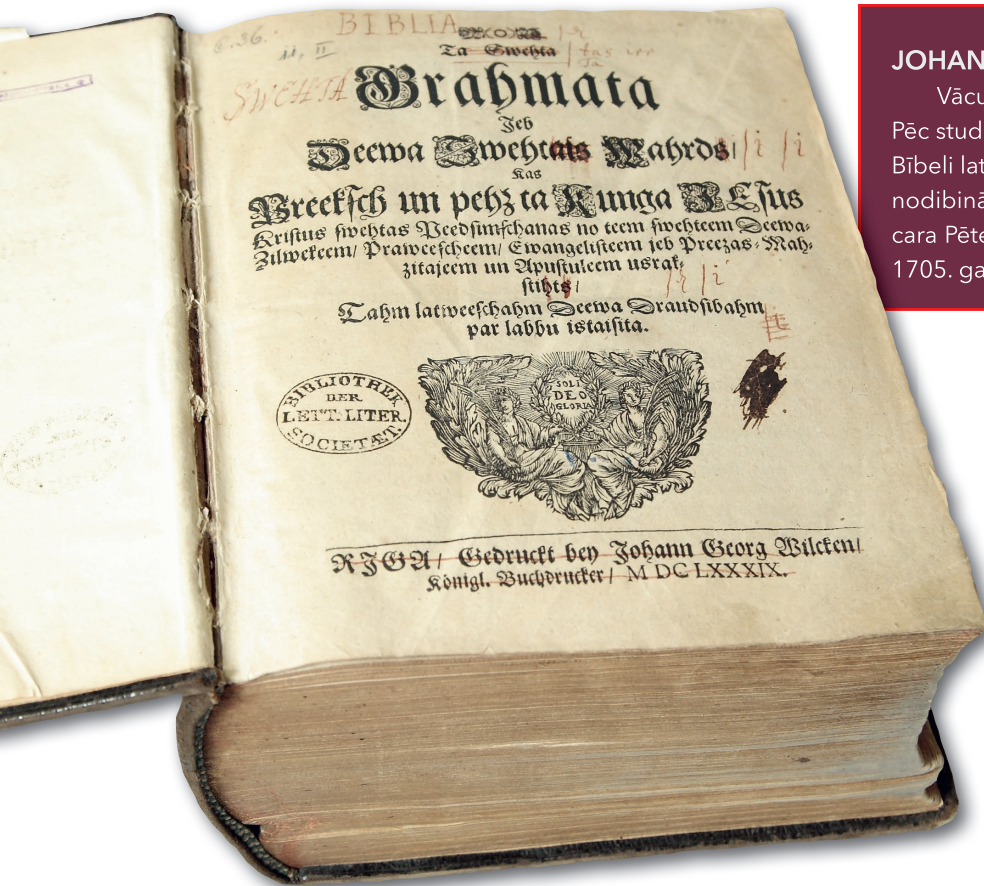

Georga (Jura) Elgera sastādītā poļu-latīņu-latviešu vārdnīca. 1683. gads.

AIZKRAUKLES MĀCĪTĀJA JOHANA GEORGA RĒHEHUZENA RAKSTS ZVIEDRIJAS KARALIM. 1648. G.

„Ir bēdīgi, ja mācītājam, kas amata darīšanās apmeklē slimnieku un interesējās par viņa dvēseles svētlaimību, jāatzīst, ka slimnieks gandrīz nekā nezina par savu Pestītāju Jēzu Kristu. [...] Nemeloju, apgalvojot, ka no 100 nevāciem pie Dieva nonāks tikai pieci un tie jaunie cilvēki, kas kristīti un miruši nevainībā.[..].

Nabaga nevāciem pestīšanai visderīgākāis būtu katehisms īsos izskaidrojumos, jautājumos un atbildēs mācībai un remdinājumam. [...] Saprātīgs mācītājs varētu tad evaņģēliju izskaidrot, izejot no katehisma jautājumiem, un ar piemēriem un citādi to plašāk apgaismot...”

JOHANS ERNSTS GLIKS (JOHANN ERNST GLÜCK, 1652-1705)

Vācu luterāņu mācītājs, dzimis Saksijā, Vācijā. Studējis Vitenbergas un Leipcigas universitātē. Pēc studiju beigām ieradās Zviedrijai piederošajā Vidzemē, apguva latviešu valodu un pārtulkoja Bībeli latviski. Būdams mācītājs Alūksnē, aktīvi iestājās par skolu dibināšanu zemniekiem, arī pats nodibināja vairākas skolas. 1704. gadā krievu armija izveda Gliku ar ģimeni uz Maskavu, kur viņš cara Pētera I uzdevumā nodibināja ģimnāziju, nodarbojās arī ar mācību grāmatu izdošanu. Miris 1705. gadā Maskavā.

Bībele. Ernesta Glika tulkojums latviešu valodā. Pirmizdevums 1689.

APTUVENĀIS TICĪGO SKAITS LATVIJAS TERITORIJĀ 19. GADSIMTA BEIGĀS

KONFESIJA	PROCENTUĀLAIS IEDZĪVOTĀJU SKAITS
Luterāņi	59,1 %
Katoļi	20,2 %
Pareizticīgie	8,6%
Mozus ticīgie (jūdaisti)	7,4%
Vecticībnieki	4,1%
Citi	0,6%

ETNISKĀ SITUĀCIJA LATVIJAS TERITORIJĀ 19. GADSIMTA BEIGĀS

TAUTĪBA	PROCENTUĀLAIS IEDZĪVOTĀJU SKAITS
Latvieši	68,3 %
Krievi	8,0 %
Vācieši	7,1 %
Ebreji	6,3 %
Balkrievi	4,1 %
Poļi	3,4 %
Lietuvieši	1,3 %
Igauņi	0,9 %
Čigāni	0,1 %
Ukraiņi	0,0 %
Citi	0,5 %

VĀCBALTU VĒSTURNIEKS REINHARDS VITRAMS PAR RĪGAS SABIEDRĪBU 20. GADSIMTA SĀKUMĀ.

„[...] Tomēr pavisam citai attieksmei pret Hanzas pilsētas leļasvācu tradīcijām vajadzēja būt Rīgā strādājošam latviešu tautas patriotam, kurš lielajos latviešu dziesmu svētkos sadzirdēja ieskanamies savu tautas dvēseli, salīdzinājumā kaut vai ar Tallinas vācu birģeri, kurš neraugoties uz abu pilsētu vēsturiskajām atšķirībām, stiprāk nekā jebkad izjuta Hanzas vācbaltiešu kopību. Arī Vidzemes bruņniecībai piederīgais, kurš, cīnoties par muižas īpašuma tiesībām, vēl pirms vienas paaudzes dažu labu domstarpību ar bagāto tirdzniecības pilsētu bija uztvēris kā pašsaprotamu lietu, tagad pašpārliecinātajai komūnai stāvēja tuvāk nekā pārtikušais latviešu namnieks, kurš bija palicis ārpus pārvaldes aprindām.

Un ko gan Rīgā ienākušam krievam, kurš apmeklēja jauno pareizticīgo katedrāli [...] izteica pilsētas desmit luterāņu baznīcu zvani, četras no kurām, lielas un augstas, no viduslaikiem ietiecās telefonu un tramvaju laikmetā?”

Alūksnes luterāņu baznīca. 1788. g.

Pasienas katoļu baznīca. 1761. g.

Rīgas Kristus piedzimšanas katedrāle. 1884. g.

Foļvarkas vecticībnieku dievnams. 1887. g.

Kuldīgas sinagoga. 1875. g.

2. LATVIEŠU KULTŪRNĀCIJAS VEIDOŠANĀS

Nacionālisms Eiropā parādījās Lielās Franču revolūcijas ietekmē 18. gadsimta beigās. Vēlāk 19. gadsimta sociālo, ekonomisko un politisko pārmaiņu rezultātā nacionālisms kļuva par vienu no Eiropas vēstures spēcīgākajiem virzītājspēkiem. Nāciju veidošanās process gan nostiprināja valstis, gan impērijās izraisīja arī pretējus procesus.

Eiropā bija vērojams vairāku veidu nacionālisms. To ievadīja tā laika impēriju vadošās aprindas, lai savas politiskās vērtības ar simbolu, ceremoniju un vēstures traktējumu iedzīvinātu visā sabiedrībā. Īpaši aktīvi tika izmantota izglītības politika, lai sabiedrībai radītu gan kopējus priekšstatus par pagātņi, gan vienotu valodu un kultūras telpu. Nereti šāds nacionālisms ieguva imperiālisma un šovinisma iezīmes. Piemēram, Krievijas impērijā valsts nacionālismu nekrieviskajās provincēs uztvēra kā imperiālistisku rusifikācijas politiku. Austroungārijas impērijā savukārt atteicās no šādas nacionālisma politikas, lai neizprovocētu impērijas „mazās” nācijas.

Nacionālisma būtiskākie paveidi izpaudās caur kultūru un politiku. Kultūras nacionālismu raksturo apziņa par kopīgu nāciju, vēsturi, valodu. Politiskais nacionālisms, kas veidojās vēlāk, ir saistīts ar nācijas prasībām pēc savas valsts un vēlmi, lai šī valsts ieņem tai pienācīgu vietu pasaulē. Eiropā nacionālisms 19. gadsimtā bija cieši saistīts ar liberālismu, kas iestājās par personas brīvību, konstitucionālismu un brīvo tirgus ekonomiku. Impērijās nereti pastāvēja ekonomiskā liberālisma politika, tomēr to reti pavadīja politiski liberālas reformas.

IZVILKUMS NO VĀCU FILOZOFA JOHANA GOTLĪBA FIHTES DARBA *RUNAS VĀCU NĀCIJAI* (1808).

„Padomājiet, ar manu balsi sajaucās jūsu senču balsis no sirmās pagātnes, kuri ar saviem ķermeņiem nostājās ceļā augošajai romiešu pasaules kundzībai, kuri ar savām asinīm atkaroja kalnu, ieleju un upju neatkarību, kuras jūsu laikā kritušas par svešinieku upuriem. Viņi sauc jums: nomainiet mūs, nododiet atmiņu par mums pēctečiem tikpat godīgu un neaptraipītu, kāda tā ir nākusi pār jums, lai viņi varētu lepoties ar to un tās izcelsmi no mums. [...] Ja vācu ciltij vajadzēja reiz nogrimt romiskumā, tad labāk tas būtu noticis senos laikos, nekā šodien.”

Juris Alunāns.

IEVADS NO JURA ALUNĀNA *DZIESMIŅĀM* 1856. G.

„Cienīts lasītājs,
Šīs dziesmiņas pārtulkojot man bija šādas domas: es gribēju rādīt, cik latviešu valoda spēcīga un jauka un tad es arī dzinos Latviešu valodu cik paspēdams no svešiem grabažiem iztīrīt. Kas zin, kā ar Latviešu valodu un ar latviešu rākstiem šim brīžam iet, tas gan atzīs, ka tāds darbs nav viegls darbs. Lielākā grāmatu daļa, kas līdz šim ļaudis izgājušas, valoda ļoti pārgrozīta un sajaukta...”

1789

Lielā Franču revolūcija.

1804-1814

Napoleona impērija.

1815

Vīnes kongress. Svētās savienības izveidošana pret nacionālismu un liberāliem centieniem Eiropā.

1821-1832

Griekijas karš par neatkarību no Osmaņu impērijas.

1830

Revolūcija Beļģijā, Beļģijas atdalīšanās no Nīderlandes.

Novembra sacelšanās Polijā un Lietuvā pret Krievijas virskundzību.

Vairāk nekā četrdesmit gadu agrāk nekā pārējā Krievijā, tas ir 1817. gadā, Kurzemes guberņā un 1819. gadā Vidzemes guberņā tika atcelta dzimtbūšana. 19. gadsimta sākumā likumi noteica obligātu apmācību arī zemniekiem, tomēr daudzviet to nespēja īstenot skolu un skolotāju trūkuma dēļ. Vidzemes muižniecība 1839. gadā atklāja skolotāju semināru Valmierā (vēlāk to pārcēla uz Valku). Kurzemē līdzīgs seminārs parādījās pēc gada Irlavā.

Daudzi no skolotāju semināru absolventiem kļuva ne tikai par rosīgiem skolotājiem, bet arī literātiem, folkloras vācējiem, sabiedriskās un kultūras dzīves aktīvistiem. Augot latviešu zemnieku izglītības un arī labklājības līmenim, tiem radās iespējas savus bērnus sūtīt augstskolās. Tieši Tērbatas (šodien Tartu) universitātē, parādoties lielākam latviešu studentu skaitam, sākās to apvienošanās tā sauktajos latviešu vakaros, no kuriem vēlāk izauga nacionālā jaunlatviešu kustība. Šo tikšanos iniciators ne tikai Tērbatā, bet arī Maskavā un citur, bija Krišjānis Valdemārs. Latviešu vakari ļāva studentiem un latviešu jaunajai inteliģencei nepazaudēt savu identitāti un tajos izkristalizējās arī tālākie nacionālās kustības mērķi un ideāli.

1856. gadā viens no latviešu vakaru aktīvistiem Juris Alunāns publicēja grāmatu *Dziesmiņas, latviešu valodai pārtulkotas*. Viņš pierādīja, ka latviešu valoda ir pietiekami attīstīta, lai tajā pārtulkotu Johana Volfanga Gētes, Frīdriha Šillera, Heinriha Heines, Horācija u.c. dzejas lielmeistaru sacerējumus. Tādējādi

demonstrēja, ka latviešu valoda nav tikai zemnieku valoda un izglītību ieguvušam latvietim nav jāklūst par vācieti vai krievu.

Liela nozīme bija jaunlatviešu centieniem sniegt jaunu vēstures izpratni, ar ko celt tautas pašapziņu, veidojot nacionālos mītus. Arī jaunlatviešu interese par folkloru sakņojās priekšstatos, ka caur to var izzināt tautas garu, tās pagātņi un simbolus. Valodas kopšana, ļaužu mudināšana uz izglītības iegūšanu un ekonomiskās patstāvības nostiprināšanu kļuva par jaunlatviešu ideoloģijas galvenajām tēzēm.

1862. gadā Pēterburgā Krišjānis Valdemārs sāka izdot *Pēterburgas Avīzes*, kas jaunlatviešu idejas izplatīja latviešu vidū. Avīzes sniedza gan praktiskus padomus, kā latviešiem tikt pie turības, gan izglītoja sabiedrību politiskos un populārzinātniskos jautājumos.

1868. gada februārī tika likti pamati Rīgas Latviešu biedrībai. Biedrības ēkas atklāšana, pieminekļa celtniecība Garlībam Merķelim, Pirmo Vispārējo dziesmu svētku organizēšana, kā arī daudzas citas aktivitātes spēja apvienot gan latviešus, gan attīstīt nacionālo ideoloģiju, tās mītus un simbolus, kā arī kultūru. Arī laukos latvieši sāka pulcēties dažādās dziedāšanas biedrībās, koros, labdarības organizācijās un bibliotēkās.

KAUNĪGI LATVIEŠI. NO PĒTERBURGAS AVĪŽU PIELIKUMA ZOBUGALS (1862. G. 14. DECEMBRIS).

„Daži no latviešiem, kas ir ko mācījušies un daži, kas turīgi vai bagāti palikuši un arīdzan daži, kas nedz ko mācījušies nedz arī bagāti vai turīgi – daži no tiem kaunās, ka tie ir latvieši; tie labprāt apslēpj savu latvietību, ja to var izdarīt un ja nav jābīstas, ka zobugali par to smiesies. Daži sāk tā runāt, ka saķēzē latviešu un vācu valodu, abas kopā samaisīdami. Daži noklausījušies kā tādi vācieši runā, kas latviski neprot labi runāt – un tādu ir lielākā daļa – sāk runāt tādā pašā vīzē, kā šie vācieši: tie laikam tic, ka tā labāk skanot [..]”

NO RĪGAS VĀCŪ LAIKRAKSTA „ZEITUNG FÜR STADT UND LAND” IEVADRAKSTA (1871. G. 23. OKTOBRIS).

„Kas mācīti un saucas par latviešiem, tie maldās. Viņi savu mācību nav smēlušies no latviešiem, bet gan no vācu, krievu vai kādas citas tautas mācību avotiem un ar to, var darīt un sacīt ko grib, pārgājuši pilnīgi tajā kultūras dzīvē, kas viņus lielus uzaudzina. Reizē latvietim un mācītam būt nav iespējams, jo nav nekādas latviešu izglītības, un tālab visi pūliņi, visu tautu vaj kādus tautas locekļus vest izglītībā tālāk, nekā pie viszemākās pakāpes un pie tam izslēgt katru citu valodu, bez vien latviešu, nav it nekas un ir tīra pretruna.”

1848-1849

Liberālās un nacionālās revolūcijas Eiropā.

1850-1871

Nacionālā apvienošanās Itālijā. Itālijas karalistes izveidošanās.

1863

Poļu janvāra sacelšanās pret Krievijas impēriju.

1866-1871

Nacionālā apvienošanās Vācijā. Vācijas impērijas veidošanās.

1867

Austrijas un ungāru vienošanās par Austrijas impērijas pārveidošanos duālistiskajā Austroungārijas impērijā.

1877-1878

Krievu-turku karš. Berlīnes miera kongress. No Osmaņu impērijas neatkarību iegūst Rumānija, Serbija, Melnkalne un Bulgārija.

LATVJU TAUTAS VĒSTURE. NO RĪGAS LATVIEŠU BIEDRĪBAS RAKSTU KRĀJUMA (1884).

„Latvju tautas vēsture! Dažs labs pie šiem vārdiem atdursies ; kas tā par vēsturi gan, kura tur jau beidzās, kur citām tautām viņa tikko iesākās? Latvju tauta bija taču uz jo zema izglītības pakāpiena tanīs laikos, kur tai nebaltas dienas atausa, kur viņa pa daļai iegrima dziļā verdzības zvenģī. Pat [Otto fon] Rūtenbergs [vācbaltu rakstnieks un vēsturnieks] saka savā *Baltijas provinču vēsturē*: „Par vergiem palikušie, nelaimīgie zemes senči, savā ziņā, nav vairs pieskaitāmi cilvēkiem”.

Un tomēr gandrīz jau simts gadu atpakaļ, radās vīrs, kas uzņēmās rakstīt šīs nelaimīgās tautas vēsturi, lai gan arī viņš iesaucās, savu darbu uzsākdams: „Izglītotās Eiropas vēsturnieki, cik visai Jūsu ceļš ir savādākas par manu! Jūsu tautu vēsture taču vienā laikmetā līdzīga spēcīga, darbīga vīra dzīvei. Es stāvu pie jaunekļa šķirsta, ko asinaini slepkavas nokāva iekams tas pieauga pilnā spēkā. Jūs ziņojat par varas darbiem, man jārāda tikai Dieva dotas dāvanas. Jūs darināt lauru vainagus: es spraužu vienmuļu cipreses zariņu.” – Šis vīrs bija Garlībs Merķelis.

Bet Merķelis nestāvēja viss pie jaunekļa šķirsta. Jauneklis bija tikai pagājis, tas bija aizmidzis miegā [..]

Tagad jauneklis pamodies no briesmīgā miega, asiņainie murgi izklīduši un tas sāk savu dzīvi no jauna. Nebūs viņam arī Dievs, nolēmis pastrādāt varenus kara darbus, tomēr tas posties pošas līdzstrādāt pie varenas ēkas celšanas, ko saucam par cilvēces izglītību. Nav taču tā vien vēsture, kur uzzīmēti briesmīgi, asiņaini varas darbi, bet īsti tā, kur uzzīmēti tie darbi, ko cilvēka gars pastrādā, kuri nekad bojā neiet, kuri mūžam pastāv un dzīvo visām tautām, visai cilvēcei par labu un svētību.

Ar šādām cerībām savu gaitu no jauna uzņemdama, latvju tauta gan var ar pilnu tiesību jautāt pēc savas vēstures. [..] Tālab gan arī latvjiem būs brīvi jautāt: „kur karājās mūsu sentēvu šūpulis? Kas bija viņu vecāki un kūmas? Bija tie vareni dižvīri vai arī bēdīgi nikuļi? Bija tiem allaž baltas, vieglas dieniņas, vai arī sūri grūtas līdz tam laikam, kur lielā nebaltā diena atausa.” u.t.j.p.

Uz visām šīm jautāšanām mēs šim brīžam tikai neskaidras ziņas dabūnam. [..] Un nepietiek mums vecas hronikas, ņemsim palīgā savas tautas dziesmas, teikas un pasakas, ņemsim palīgā arī valodu salīdzināšanu un citus vēstures avotus [..]”

IZVILKUMI NO KRIEVIJAS IMPĒRIJAS MINĪSTRU PADOMES BALTĪJAS RUSIFIKĀCIJAS PLĀNA. 1908. G.

„[...] Svarīgi pievērst garīgās hierarhijas uzmanību, ka ir jāsaģatavo pakāpeniska pāreja no sprediķiem un dievkalpojumiem igauņu un latviešu valodā uz baznīcslāvu valodas dievkalpojumiem un sprediķiem krievu valodā. Mākslīgi (ne bez valdības atbalsta) „audzētās” igauņu un latviešu kultūras pēc neizbēgamajiem nākotnei plānotajiem aizliedzošajiem pasākumiem neapšaubāmi ir lemtas lēnai nāvei, tāpēc būtu tālredzīgi nekavējoties veikt pasākumus, lai tās [šīs kultūras] aizstātu ar krievu kultūru, jo pretējā gadījumā vietējie cittautieši, zaudējuši cerību uz savas kultūras progresu, pievērsīsies vācu valodai un vācu kultūrai. Tādēļ ir jāveicina sprediķošanu krievu valodā arī igauņu un latviešu pareizticīgo draudzēs (kaut vai, minot ieganstu, ka draudzes krievu dievlūdžēji vēlas dzirdēt sprediķi dzimtajā valodā).[...] leviest stingru kontroli pār vācu, latviešu un igauņu izglītības, labdarības un finanšu-ekonomiskajām biedrībām, lai novērstu darbības, kas traucē krievu kultūras un valstiskās ietekmes stiprināšanu. Izmantojot dažādus līdzekļus, kavēt cittautu preses un literatūras tendenci sludināt nošķiršanos un pretdarbību krieviem to centienos apvienot Baltiju ar pārējo Krieviju.[..]”

1839

1840

1855

1856

1859

1862

1863

1865

Skolotāju semināra izveidošana Valmierā.

Skolotāju semināra izveidošana Irlavā.

12 Tērbatas universitātes studenti sāk pulcēties t.s. Tērbatas Latviešu vakaros.

Sāk iznākt latviešu laikraksts *Mājas Viesis*.

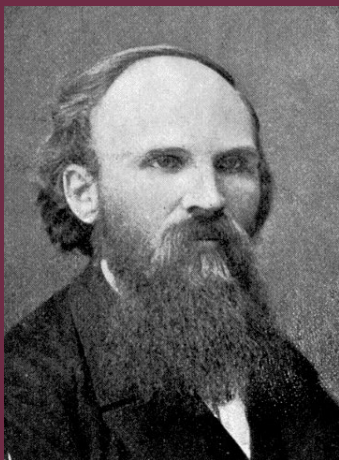
Iznāk Jura Alunāna *Dziesmiņas*.

Neveiksmīgs mēģinājums izveidot latviešu kultūras biedrību Rīgā.

Sāk iznākt *Pēterburgas Avīzes*.

Pēterburgas latviešu lasīšanas biedrības izveide (pirmā legālā jaunlatviešu organizācija).

Pēterburgas Avīžu slēgšana.

ATIS KRONVALDS (1837-1875)

Dzimis drēbnieka ģimenē. Par zēna izglītību rūpējies Durbes mācītājs. Pabeidzis Liepājas augstāko skolu, Atis Kronvalds devās uz Berlīni studēt medicīnu. Līdzekļu trūkuma dēļ atgriezās mājās un strādāja par mājskolotāju. 1865. gadā devies uz Tērbatas universitāti, strādājis Tērbatas Skolotāju seminārā, bija rosīgs latviešu inteliģences pulciņu dalībnieks. Ievērojams ar saviem polemiskajiem darbiem un runām par latviešu nācijas attīstību un nākotni, kā arī savu pedagoģisko un valodnieka darbību, paplašinot latviešu valodas vārdu krājumu un

Atis Kronvalds.

radot pamatus modernajai sabiedriskai politikajai terminoloģijai. 1873. gadā pārcēlies uz Vecpiebalgu, kur līdz mūža galam strādāja draudzes skolā.

IZVILKUMS NO ATA KRONVALDA *TAUTISKAJIEM CENTIENIEM* (1872).

„Latviešu tautai nebūs cieši jāpiesienas kādai lielākai valstij tikai vēl tad, kad sāks pieaugt viņas kultūras vajadzības, šī pieslēšanās jau notikusi. Proti, latvieši jau tagad pieder tai pašai valstij, kuras apsardzībā, aizgādībā un materiālā pabalstīšanā tai mūsu zemes iedzīvotāju daļai, kas līdz šim nekavēta un nenovērsta varēja gādāt par savām izglītības un attīstības vajadzībām, bijuši pieietāmi diži apgaismības krājumi, sākot ar pamatskolu līdz pašai augstskolai. Tā tad neāpūtot pūliņus un darbu un lielu un vecu kultūras tautu sargāta un pabalstīta, latviešu tauta sasniegs savus ziedu laikus, kādus vien tos tās apstākļos būs iespējams sasniegt.[..]

Valstij, kuras apsardzībā un aizgādībā mēs jau sasnieguši brīvību un augstāku izglītību, īpašumu un tautiskās apziņas nopietnu atmodu, mēs gan varam izteikt uzticīgi padevīgā sirdī savu pateicību, bet ne sagādāt kādu politisku sarežģījumu.”

AVIŽNIECĪBA UN NACIONĀLĀS DOMAS IZPLATĪŠANA

19. gadsimtā par nozīmīgu sazināšanās līdzekli kļūst avīzes. Nacionālisma idejas Eiropā izplatīja intelektuāļi, to veicināja gan avižniecības uzplaukums, gan ļaužu spēja un vēlme laikrakstus lasīt. Arī latviešu nācijas un modernas valodas veidošanās procesi ir cieši saistīti ar avižniecības attīstību.

Jau 18. gadsimta beigās Latvijas teritorijā iznāca vācu laikraksti. Ideja izdot laikrakstu arī latviešu valodā piederēja Lestenes mācītājam Karlam Frīdriham Vatsonam. 1822. gadā viņš ieguva atļauju izdot Jelgavā *Latviešu Avīzes*. Sākumā laikraksta tirāža bija ap 200 eksemplāru, bet 1855. gadā tam bija jau 4100 abonementu. Gan *Latviešu Avīzes*, gan vēlāk iznākošais *Tas Latviešu Ļaužu Draugs* bija luterāņu mācītāju izdoti un sacerēti izdevumi.

1856. gadā sāka iznākt pirmais pašu latviešu izdotais laikraksts *Mājas Viesis*, kura redaktors bija rakstnieks Ansis Leitāns. Jaunajā izdevumā publicējās gan Tērbatas universitātes latviešu vakaru dalībnieki, gan Kurzemes un Vidzemes skolotāji. *Mājas Viesis* kļuva par izdevumu, kurā jaunlatviešu idejas izplatījās tautā. Īsā laikā izdevums ieguva 4000 abonementu.

Tomēr 1861. gadā, pēc konflikta ar vācu konservatīvajām aprindām, *Mājas Viesis* atteicās no sociāli aktuālu problēmu risināšanas. To darīt uzņēmās Pēterburgā dibinātais laikraksts *Pēterburgas Avīzes*, ko izveidoja Krišjānis Valdemārs kopā ar Juri Alunānu un Krišjāni Baronu. *Pēterburgas Avīzes* jau pirmajā iznākšanas gadā ieguva 4200 abonentus un kļuva par nozīmīgāko jaunlatviešu ideju paudēju Latvijā.

Pēc *Pēterburgas Avīžu* slēgšanas 1865. gadā nozīmīgs ir 1869. gads, kad sāka iznākt *Baltijas Vēstnesis* Bernharda Dīriķa redakcijā. Šis izdevums bija saistīts ar Rīgas Latviešu biedrības aprindām un orientējās galvenokārt uz saimnieciski aktīvajiem latviešiem un inteliģenci. Avižniecības attīstība ne tikai veicināja sabiedrības informētību un kultūras līmeņa celšanos, avīžu redakcijas kļuva par vietām, kur apvienojās domubiedri, kas ar laikrakstu palīdzību varēja sludināt savus uzskatus, idejas un vērtības.

1868

Dibināta Latviska palīdzības biedrība trūkuma cietējiem igauņiem, kas tika pārveidota par Rīgas Latviešu biedrību.

1869

Rīgas Latviešu biedrība atklāj pieminekli Garlībam Merķelim Katlakalna kapos.

1872

Ata Kronvalda brošūras *Tautiskie centieni* iznākšana.

1873

Pirmie Vispārējie latviešu dziesmu svētki.

1878

Pirmā Vispārējā latviešu skolotāju konference.

Rīgas Latviešu biedrības kandidātus izvirza Rīgas domes vēlēšanām.

1880

Otrie Vispārējie latviešu dziesmu svētki.

1882-1883

Senatora Manaseina revīzija. Pārkrievošanas politikas sākums Baltijas provincēs.

Latviešu Avīzes.
Droša un veselīga
Droša un veselīga
Droša un veselīga

Latviešu Avīzes.
Droša un veselīga
Droša un veselīga
Droša un veselīga

Latviešu Avīzes.
Droša un veselīga
Droša un veselīga
Droša un veselīga

Pēterburgas Avīzes.
Droša un veselīga
Droša un veselīga
Droša un veselīga

Pēterburgas Avīzes.
Droša un veselīga
Droša un veselīga
Droša un veselīga

Pēterburgas Avīzes.
Droša un veselīga
Droša un veselīga
Droša un veselīga

Baltijas Westnesis.
Latviešu Avīzes.
Droša un veselīga
Droša un veselīga

Baltijas Westnesis.
Latviešu Avīzes.
Droša un veselīga
Droša un veselīga

Baltijas Westnesis.
Latviešu Avīzes.
Droša un veselīga
Droša un veselīga

Mājas Vēstis.
Latviešu Avīzes.
Droša un veselīga
Droša un veselīga

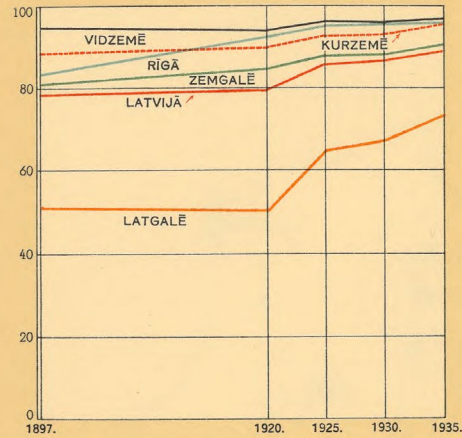
Mājas Vēstis.
Latviešu Avīzes.
Droša un veselīga
Droša un veselīga

Latviešu Avīzes.
Droša un veselīga
Droša un veselīga
Droša un veselīga

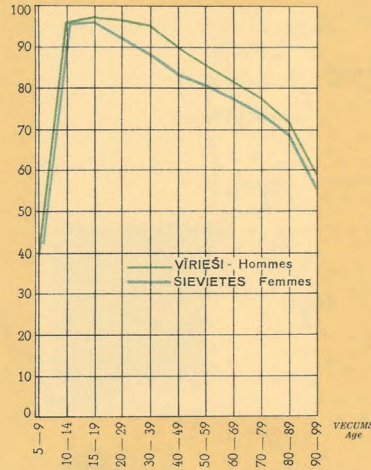
Latviešu Avīzes.
Droša un veselīga
Droša un veselīga
Droša un veselīga

LASĪTPRAŠANA. — CONNAISSANCE DE LECTURE.

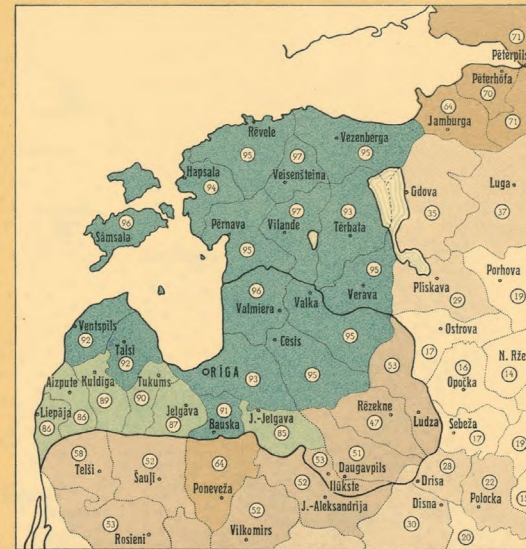
LASĪTPRĀTĒJU PROCENTS APGABĀLOS (10 G. UN VECĀKI).
Proportionnalité d. personnes sachant lire — par provinces (âgées de 10 ans et plus).

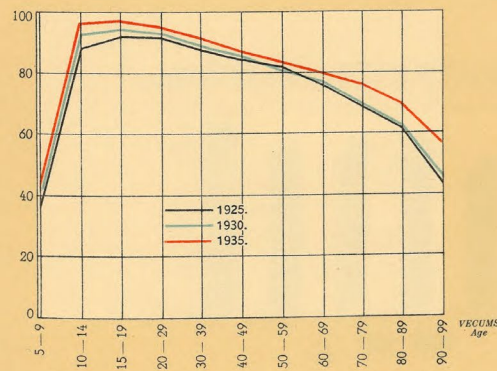
LASĪTPRĀTĒJU PROCENTS PĒC VECUMA UN DZIMUMA 1935. g.
Proportionn. d. personnes sachant lire d'après l'âge et le sexe — en 1935.

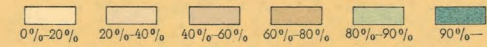
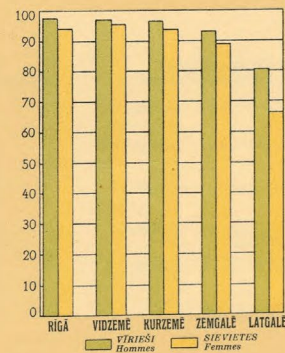
LASĪTPRĀTĒJU PROCENTS BALTĪJAS JŪRAS AUSTRUMU PIEKRASTĒ 1897. G. (10 G. UN VECĀKI).
Proportionn. d. personnes sachant lire — au littor. d'est de la mer Baltique en 1897 (âgées de 10 ans et plus).

LASĪTPRĀTĒJU PROCENTS DAŽĀDOS VECUMOS.
Proportionn. d. personnes sachant lire — en divers âges.

LASĪTPRĀTĒJU PROCENTS APGABĀLOS PĒC DZIMUMA 1935. G. (10 G. UN VECĀKI).
Proportionn. d. personnes sachant lire — par provinces et d'après le sexe — en 1935 (âgées de 10 ans et plus).

LASĪTPRĀTĒJU PROCENTS 1935. G. (10 G. UN VECĀKI).
Proportionn. d. personnes sachant lire — en 1935 (âgées de 10 ans et plus).

RĪGAS LATVIEŠU BIEDRĪBA (RLB)

Laika gaitā vāciskajās pilsētās nonāca aizvien vairāk latviešu. Reformas, noārdot vecās viduslaiku amatniecības cunftu un tirgotāju ģilžu sistēmu, pilsētās rādīja brīvo konkurenci, kas ļāva līdz tam noslēgtajā un vāciskajā vidē iekļauties arī latviešiem. Latvieši, kas bija ieguvuši izglītību vai tikuši pie turības, veidoja pilsētās latviešu pilsonisko slāni.

1868. gadā ar mērķi vākt ziedojumus Somijas un Igaunijas bada cietējiem Rīgā tika radīta „Latviska palīdzības biedrība priekš trūkumu ciezdamiem igauņiem”, kas gan savāca līdzekļus labdarībai, gan izveidoja kodolu latviešu biedrībai, kura tika oficiāli reģistrēta 1868. gada 12. oktobrī. Lai arī biedrību nemitīgi pavadīja iekšējās ķildas, tomēr tā spēja izveidot latviešu nacionālo centru Rīgā un kļūt par latviešu nācijas idejiskās bāzes tālāk veidotāju.

Biedrība noorganizēja pirmos Vispārējos latviešu dziesmu svētkus. Kori un dziedāšanas biedrības 1873. gadā ieradās Rīgā uz dziesmu svētkiem. Svētku koncerts, koristu un svētku rīkotāju gājiens, svīnīgās sēdes un diskusijas kļuva par nacionālās kustības spēka demonstrāciju.

Nozīmīgu darbu veica RLB Zinību komisija, kas uzsāka latviešu valodas, vēstures, folkloras un rakstniecības pētīšanu. Tā rīkoja arī jautājumu izskaidrošanas vakarus. Zinību komisija centās atbalstīt latviešu studentus, gādājot tiem stipendijas. Kopā ar Derīgu grāmatu nodaļu komisija veidoja arī publisko bibliotēku, atbalstīja svarīgu grāmatu izdošanu un izplatīšanu. Mūzikas un teātra nodaļas veicināja savu nozaru attīstību. Pēc Latvijas neatkarības iegūšanas uz RLB izveidotās bāzes tika radīta Latvijas Nacionālā bibliotēka, Nacionālais vēstures muzejs, Nacionālais teātris, opera, konservatorija, folkloras krātuve u.c. nacionālajai kultūrai nozīmīgas institūcijas.

BERNHARDA DĪRIĶA UZACINĀJUMS UN LŪGUMS RLB MUZEJA LIETĀ (1885).

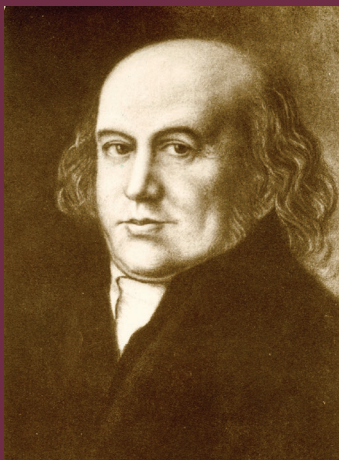
„Bez tautas dziesmām, teikām, pasakām, parunām, mīklām un citām kādas tautas garīgām mantām prieks katras tautas, īpaši viņas senatnes izpētīšanas ir no liela svara arī viņas laicīgās mantas: senākie apģērbi un greznojumi (saktes, brošes, gredzeni, aproces u.c.) kā arī visādi māju un amatu-riki. Visas kultūras tautas, to ievērodamas, sava starpā dibinājušas vienu vai vairāk krātuvju, kurās tādas veclaiku atliekas top krātas un uzglabātas nākošām audzēm un tādā vizē pasargātas no galīgas izzušanas. Tādas krātuves sauc par muzejām. Ar tādu pašu nolūku arī Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisija 1876. gadā nosprieda dibināt tādu muzeju, kura mūsu pēcnācējiem vārētu ziņot un liecināt par mūsu senču kultūru, dzīvi un ierašām un tā arī savā ziņā derēt mūsu vēstures, īpaši kultūras vēstures izpētīšanai. Dievam žēl līdz šim pati tauta vēl pārlieku maz ir ievērojusi un pabalstījusi šo mūsu muzeju un tādēļ tā arī tagad, pēc astoņiem gadiem, vēl ir ļoti niecīga: viņā atrodas tikai pāris veco apģērbu daļu, nedaudz greznojumu un tikai viens amata rīks. Turpretim vācu muzejos Rīgā, Jelgavā un Tērbatā, kuras dabūn piesūtītas gandrīz visas mūsu dzimtenē atrastas lietas, it krietni aug un, proti, pa lielai daļai caur latviešu dāvanām. [...] Tas laikam pa lielākai daļai izskaidrojams, ka līdz šim tautai vēl pārlieku maz bija pazīstams, ka mums arī ir sava muzeja [...] nekur nebija atrodams nekādas ziņas par to, kaš mūsu muzejā top krāts un kā viņa būtu jākrāj [...]”

Rīgas Latviešu biedrības ēka 20. gs. sākumā.

Rīgas Latviešu biedrības ēka 2018. g.

Garlībs Helvīgs Merķelis.

GARLĪBS HELVĪGS MERĶELIS (GARLIEB HELWIG MERKEL, 1769-1850)

Vācbaltiešu rakstnieks, publicists, kritiķis un apgaismotājs. Dzimis Lēdurgas mācītāja ģimenē. Frankfurtē pie Oderas ieguvis filozofijas doktora grādu. 1796. gadā sarakstīja darbu *Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimta beigās*, kurā asi kritizēja kārtu sistēmas un dzimtbūšanas iekārtas pastāvēšanu Latvijā. Viņa divsējumu darbs *Vidzemes senatne* (1798-1799) kļuva par pamatu nacionālās vēstures izpratnes veidošanā. 1869. gadā Rīgas Latviešu biedrība organizēja līdzekļu vākšanu Merķeļa kapa pieminekļa uzstādīšanai Katlakalna kapos. Pieminekļa atklāšana 21. oktobrī kļuva par ievērojamu un simbolisku notikumu latviešu nacionālās atmodas procesā.

Garlība Merķeļa kapa piemineklis Katlakalna kapos.

MĀJAS VIEŠA REPORTAŽA PAR RLB SARĪKOJUMU KATLAKALNĀ (1869).

„Svētdien, 17. aug. ap pulkst. 11 priekš pusdienas, atbrauca pa Daugavu pie mums katlakaniešiem, Rīgas latviešu biedrības dziedātāji līdz ar citiem biedrības locekļiem, zaļā Dieva laukā izlustēties un arī citus savus tautas brāļus uz biedrošanos un gara padziļināšanu pamodināt. [...] Kad muzikanti jau spēlējuši bija un dažas dziesmas noskanējušas, turēja Š[ilīnš] k. runu un uzskubināja tik labi pazīstamus tā nepazīstamus uz *vienprātību* un *saticību*. Tad vēlēja mūsu mīļam zemēs Tēvam laimi un labklāšanu, uz to ar visi, trīs reizes no visas sirds „urrā“ sauca un dziedātāji dziedāja *Dievs, sargi Ķeizaru*. [...]”

Jāpiemin, ka biedri to dienu vienai dārgai vietai bija tuvojušies, kur mums latviešiem viens mūžam neaizmirstams tēvs, pēc savas dienas nastas un karstuma atpūšas, kas tad vēl verdzība valdīja, latviešu brīvības garu un labklāšanu kā dārgu pērli savās krūtīs nesīs. Kas tad nepazīst to vārdu „Dr. Garlieb Merķelis?“ Lai dus saldi Katlakalna kapsētā, un lai netop ievainots no tādiem, kas vēl pārestību mīlē. Viņam latviešu brīvība bija dārga un kā viņam, tā

*Lai katram ir latviešu brīvība dārga
Tad nepostīs biedrību auka it barga.”*

LATVIEŠU RAKSTNIEKA MATĪSA KAUDZĪTES ATMIŅAS PAR PIRMAJĪEM VISPĀRĒJIEM LATVIEŠU DZIESMU SVĒTKIEM.

„Te atskan no Baltijas skolotāju semināra kora dziesma, kas laikam še pirmo reizi skanēja plašākas atklātības priekšā – dziesma, kas cildina ar varenu sajūsmināšanas spēku un tēvijas mīlestību, dziesma ar ilgu un cēlu nākotni, dziesma, kas varēs būt aizmirsta tikai tad, kad neatradīsies vairs neviena latviski jūtoša sirds. Šī dziesma, kas vēlāk tūkstošu tūkstošas sirdis spēj sildīt un dedzīgi vienot visaugstākā nozīmē, tā toreiz noskanēja vēl puslīdz maz ievērota, it kā bez paliekama iespaida, jo viņas „laika piepildīšana“ nebija vēl nākusi. Viņai vajadzēja vēl, kā kviešu graudam, zemē mestam, pirms apmirt pārāk par trim gadu desmitiem, un tad tikai vienos no nākamiem lieliem dziesmu svētkiem celties godībā. Šī dziesma bija Baumaņu Kārļa *Dievs, svētī Latviju*.”

3. LATVIEŠU POLITISKĀ NACIONĀLISMA DZIMŠANA UN ATTĪSTĪBA

1880. gadu beigās Latvijā parādījās jauna latviešu inteliģences kustība, kas kļuva pazīstama kā Jaunā strāva. Jaunstrāvnieki, kas pulcējās ap laikrakstu *Dienas Lapa*, nostājās opozīcijā Rīgas Latviešu biedrības (RLB) ideoloģijai. Reālisms, sociālais taisnīgums, demokratizācijas ideāli tika pretstatīti romantizētajam tautiskumam, kuru jaunstrāvnieki piedēvēja RLB. Ekonomiskā un sabiedrības modernizācija bija radījusi visus priekšnoteikumus, lai sabiedrības etnisko apziņu nomainītu ar marksisma šķirisko apziņu.

Kārļa Marksa piekritēji sludināja, ka strādniekiem nav tēvijas, ka nācijas ir radītas, lai buržuāzija varētu īstenot savu varu, bet marksistu ideāls bija komunisms - vispasaules bezšķiru valsts. No dogmatiskajiem latviešu sociāldemokrātiem 20. gadsimta sākumā atdalījās Šveicē nonākušie latviešu politiskie emigranti: Miķelis Valters, Ernests Rolavs, Emīls Skubiķis u.c. Ietekmējoties gan no Austrijas marksistu idejām, gan Šveices politiskās sistēmas, viņi uzskatīja, ka nacionālisms ir samierināms ar strādnieku interesēm, ka ir iespējama nacionālo un demokrātisko ideju sintēze. Jau 1903. gadā Šveicē Miķelis Valters savās publikācijās prasīja pilnīgu atbrīvošanos no Krievijas.

1905. gada revolūcijas laikā Latviešu sociāldemokrātu savienība izstrādāja radikālu valstisku programmu, pieprasot gan apvienot visas latviešu apdzīvotās guberņas vienā pašvaldības apgabalā „Latvijā”, gan piešķirt šim apgabalam politisku autonomiju Krievijas impērijā un nosakot, ka „Latvijas pašnoteikšanās tiesības pieder visai viņas pilsoņu kopībai, neskatoties uz dzimumu, ticību un tautību”.

1905. gada revolūcija cieta sakāvi. Cenšanos pēc pašnoteikšanās un brīvības apstādināja soda ekspedīcijas un brīvdomātāju vajāšana.

1905. gada revolucionāru nomierināšanai Krievijas cars Nikolajs II izdeva tā saukto *Oktobra manifestu*, kurā apsolīja sabiedrībai nodrošināt gan runas un sirdsapziņas, gan pulcēšanās un politiskās brīvības, un arī izsludināt Valsts Domes vēlēšanas. Valsts Domes vēlēšanas ļāva attīstīties latviešu politiķiem un politiskajām partijām, ja arī iespējas darboties Valsts domē bija tiesiski ierobežotas un latviešu politiķi neatļāvās izteikt prasības pēc Latvijas pašnoteikšanās.

AUSTRIJAS MARKSISMA TEORĒTIĶIS OTO BAUERS
PAR NACIONĀLISMU (1907).

„Sociālistiskā sabiedrībā visas tautas piedalīšanās nacionālajā kultūrā ir ne tikai iespējama, bet arī nepieciešama. Demokrātija paredz vispārējo audzināšanu, jo tā visus aicina risināt sabiedriskus jautājumus. Tātad, pirmais sociālistiskās kultūras darba uzdevums būs attīstīt nacionālās audzināšanas lietas. [...] Ja iepriekš nācijas kultūras vēsture bija valdošo šķiru vēsture, tad tagad, kad tās augļus iekaros masas, nācijas vēsture kļūs par masu vēsturi, un tikai tagad tā piedalās katra nācijas locekļa garīgajā attīstībā.

Tikai sociālisms iekļaus plašus darbaļaužu slāņus kultūrnacionālajā kopībā. Padarot nāciju autonomu, dodot tai iespējas pašai noteikt un vadīt savas kultūras attīstību, tas izmainīs arī pašu šīs kultūras kopības būtību. Preču ražošanas laikmetā nāciju autonomija nepastāv. Ne tādēļ, ka masu griba nepiedalās nācijas likteņa lemšanā; iespējas kulturāli pašnoteikties šodien nav pat valdošajām šķirām. Tautu likteņus šodien nenosaka kāda apzināta griba, bet atsevišķu personu neskaitāmās individuālās darbības, aiz kurām darbojas likumības, kuras paši dalībnieki neapzinās.”

1886

Sāk iznākt laikraksts *Dienas Lapa*.

1891-1895

Par *Dienas Lapas* redaktoru strādā Jānis Pliekšāns (Rainis).

1893

Latvijā sāk izplatīties marksisms.

1893-1897

Rīgā notiek pirmie strādnieku streiki.

MIKĒLA VALTERA RAKSTS *PROLETĀRIETĪ* 1903. G. (ŠVEICE).
„Mūsu politiskā programma ir pirmā kārtā personas stiprināšanas programma. Valdības nomācošam virzienam viņa stāda pretī citu: atsvabināšanu... Mūsu programmai jābūt augstākā mērā aktīvai, aktuālai un noteiktai, tai jāaptver sevī visas revolucionāras tendences zināmā laikmetā un zināmā zemē. „Tev nepieciešama tava pašcieņa ne tikai savā labā, - tev jācīnās pēc tavas personas brīvības, tas ir visu Krievijā dzīvojošo labā.”... Tas pats mums jāsauc ikvienai Krievijas tautai: nodibini sevī pašcieņību, attīsti savu personu, savu būtību, lauzies ārā no Krievijas, stipri izšķaidošās tendences Krievijā, jo tas nāk visu tautu, un visas Krievijas iedzīvotāju labā: plašini savu brīvības loku, centies palikt par savu likteņa lēmēju, mācies pašorganizāciju, pašpārvaldību un esi likumu devējs. Mums jāstājas aktīvi pie tautas modināšanas, pie viņas personas stiprināšanas, kas... nozīmē Krievijas sastāvdaļu attālināšanos... Krievijas „dismembrāciju, Krievijas saskaldīšanu. Šī ir mūsu vadošā doma... cīņa pret tautu un cilvēku apspiešanu pašā Krievijā. Divos vārdos saspiesta tā skan: Patvaldību nost! Krieviju nost!”

LATVIEŠU SOCIĀLDEMOKRĀTISKĀS SAVIENĪBAS PROGRAMMA.
1905. G. DECEMBRIS.

- „5) Visa latviešu apdzīvotā zeme - Kurzeme, Dienvidu Vidzeme un Inflantija (Latgale) - apvienojama vienā pašvaldības apgabalā - Latvijā - ar pilnvarīgām pašnolemšanās tiesībām visā šī apgabala iekšējā dzīvē.
- 6) Latvijas pašnoteikšanās tiesības pieder visai viņas pilsoņu kopībai, ņeskatoties uz dzimumu, ticību un tautību.
- 7) Latvijas pašnolemšanās tiesības izpaužas: a) ar viņas likumdošanu autonomijā, t.i. atsevišķa parlamenta darbībā un noteikšanā caur visiem Latvijas iedzīvotājiem; b) viņas izpildu rīcības patstāvībā jeb pārvaldības un tiesas autonomijā, t.i. amatvīru vēlēšanā un iestāžu uzraudzībā.
- 8) Bez vispārējās Krievijas satversmes sapulces, kopējo lietu nokārtošanai, mēs prasām: ... ievadīt mūsu zemē jauno kārtību:
- a) sasaucama Latvijas Satversmes Sapulce;
- b) Satversmes sapulces rokās jāpāriet pagaidām arī visai Latvijas pārvaldībai;
- c) Latvijas Satversmes sapulces sastādītam projektam jānāk tautas nobalsošana.”

1897

Krievijas varas iestādes sāk jaunstrāvnieku vajāšanu.

1904

Nelegālās Latvijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku partijas izveidošanās.

1905

Krievijas impērijā notiek revolūcija, kas ar īpašu spēku norisinās Baltijas guberņās.

1906

Pirmās Valsts Domes vēlēšanas. Legālo latviešu politisko partiju dibināšana.

LATGALE

Latvijas austrumu apgabals Latgale, kopš 17. g.s. būdams katoļticīgās Polijas-Lietuvas sastāvdaļa, attīstījās citādāk nekā luteriskā Vidzeme un Kurzeme. Pēc pievienošanas Krievijai Latgale tika iekļauta Vitebskas guberņā. Krievijas impērijas īstenotā prepoļu politika atstāja iespaidu arī uz Latgali. Līdz 1904. gadam bija aizliegta latīņu burtu druka, kas graujoši iespaidoja gan izglītības, gan pašapziņas līmeni. Dzimtūšana, kas bija ierobežojusi Latgales inteliģences attīstību, Latgalē tika atcelta tikai 1861. gadā. Kad Vidzemē un Kurzemē inteliģence nāca no skolotāju semināriem un valsts augstskolām, tad Latgalē par inteliģences kalvēm kļuva katoļu baznīcas semināri.

Tomēr 20. gadsimta sākumā notika arī tā sauktā Latgales atmoda, kad sākās latgaliešu pašapziņas un nacionālās identitātes veidošana. Līdz 1917. gadam nebija kopīgs redzējums par Latgales tālāko attīstību ne Kurzemes, Vidzemes, vai Latgales latviešu līderu vidū. Latgalieši vēlējās atdalīšanos no Vitebskas guberņas, bet pret apvienošanos ar pārējām Latvijas daļām izturējās aizdomīgi, baidoties no reliģiskās un lingvistiskās asimilācijas. Tikai 1917. gada decembrī Otrais Latgales kongress pieņēma lēmumu par latgaliešu apdzīvoto reģionu atdalīšanos no Vitebskas guberņas un pievienošanos Vidzemei.

LATGALES OTRĀ KONGRESA REZOLŪCIJA. 1917. G. 4. DECEMBRIS.

„Latgales kongress, kurš notika 3.-4. dec. Rēzeknē (Vitebskas gub.), ņemot vērā:

- 1) ka Latgales iedzīvotāji ir galvenām kārtām latvieši-latgalieši, skaitā apm. 67 proc.,
- 2) ka Latgale atšķiras no citiem Vitebskas gub. apgabaliem tā kultūras, kā arī vispār dzīves iekārtas ziņā, nolēma:
 - a) izvēlēties no kongresa Latgales Pagaidu izpildu komiteju,
 - b) noteikti stāvēt un darboties par Latgales atdalīšanu no Vitebskas guberņas tādos apmēros, kā to nolems tautas nobalsošanā [..]”

1905 g. #1
1906 g. #3-26
№ 1 uz ZEMEM tejk ayutite bez moksas.

07 [Gaisma] (-91.93) (47.411)

GAISMA

„PYRMA LATGALIŠU AWIZE”

№ 1. 20.089 Swatdin, 27. Nowembri. 1905.

„Gaismas“ pirmais numers,

kai augstok ir pīnēts, uz zemem tejk ayutite bez moksas del paraga, lai liudis pasazejst ar jama awizi. Utrais paraga numers tiks nodrūkots mozok skaitā un byus dabojams par nauđu (5 kap. wins numers). Utru numerī wāres dabot tur pat, kur syatom ari pyrma; pi baznickungim, pogostu kantoris un pi gromistu pordewojim.

Utrais un ari trešis numers jau tiks ayutite pas poctu tikai tim, kuri pazarkstis uz wysu godu woj uz pus-godu.

Kam 3 rubli pasarodis par lelu nauđu del awizes, tam war heikt sasalkit diwejus-trojus un wainwit izrakstīt awizi. Kō wairok byus skaititoju, kō wairok awizes izrakstitoju, tō loboku un leleka rokstim, tō laboki, zymoms, byus ti roksti.

Redakcija lewiz wysu, kas mok spolwu turet, lai roksta un syta sowus rokstus „Gaismai”. Tagad, cikam kas, „Gaisma” iznoks winu reizi nedēli. Mes domojam, ka myusu Latvīsi reizes nedēli.

Redakcijas adrese: C. Hercepyrpa, Manas Macrepetas ya. № 9 an. 13 Pczawowy ruzers „Gaisma” Франны Кемпны.

Ar psyitaciona pa postu moksas: par 1 godu 3 rub. „ 1/2 „ 2 „ Wins numers 5 kap.

„Tas, kuri gais-moksu ayutite dyrok par jama 1906 goda, tys ir nowembra un decembra mēnēts, tim „Gaisma” tiks ayutite par tīm diwejin mēnēsim bez damokas un goda laites skaitisim nu 1 janwara 1906 g. lewiz 1 janw. 1907 g.

Todēl Redakcija lyudz pasasteigt ar nauđas sytisonu.

Redakcijas adrese: C. Hercepyrpa, Manas Macrepetas ya. № 9 an. 13 Pczawowy ruzers „Gaisma” Франны Кемпны.

Syutis nauđu, waijag skaitit pirakstis so wu adresi, uz kuru awize byus stellojama. Waijag apzejmet: Posta staciju, pogostu, cimu, wōrdu, pawōrdi. Powta noocytē rēpen, nra fawiciz.

Todēl, ka pi mums posta-staciju ir nadaudu uz ay pogostu (kantori) dažim ir digon tōli, tad Redakcijas padoms iz uz wina cylvaka wōrda izrakstīt wairok ekzemplarus. Tys cylvaks war braukot pec awizes un izdalīt jū tim, kuri pasarkstisju.

Redaktors-Izdewejš Fr. Kempa.

Gaisma austi!

Brōli-Latwiši! Mums gaisma aust. Celēts nu tynsības mīga, paplētis acis un wōrēts, kas nāpē. Waci irodumi, waca kōrtiba jau gōzās; waci myuri, kuri myusu apdē, jau krejti un zaļa brejwiba, kai sytita saulite, uzlac un spejdi par myusu satom, tejrāmim un pilsonom.

Wā nūson mes bejam tīkai apmīgti un wōrdēznoti un zam kōjom myna wysi, kas beja spās. Bet tagad mes asam breivi cylvaki. Wysaugstokais manifests 17 oktōbri izdēlyndis myusu brejwiba. Tagad mums ir atliuta bejwiba tiecē, brejwawōrds, brejwās sapulces un winošanās, brejwās cylvaka persona.

Taidas brejwības nē myusu tīwī, nē waci-tīwī nawa sen redzejusi. Myusu cilti, myusu moza Latwišu tauta, aizmōras, ka senok, symtim godā atpakaļ, beja brejwa un nezywoja, kas tē kēpē, kas tē bōrē wērsiniki. Sepeni symti godā atpakaļ myusu Latwišu tauta beja brejwa, kaj meža puņys: brejwi aprōdēja sowus tejrums, ganeja lūpas, brejwi seja mediba un zwejoja aris. Sepeni symti godā atpakaļ mums atgāja wērsiniki, atgōja brīnoti ar irōcim un apkōlti dzēlā wērdim, atgōja un pajēme myusu brejwibu, pajēme wēsu tejrums, mēžus, azarus, pajēme wysu, ku wēsi pajemt, jō myusu sen-senējim tawim nabeja mōcē, nabeja dzēlā brejwi. Wā nūson mes bejam tīkai palyka par swečniku Wocišus kolpim, palyka par „zennikim”.

Ajēms mūsu dzimtenī nu Rejgas lewiz Ludzai, nu Pczawos rubešim lewiz pašai Daugowai, Wocišlungi apside Latwišas-zennikim; myureja styprās pīles, cōle bogotas mūikas un palyka wēl stypraki, wēl bogotoki, bet mes, Latwiši, wēl wōjoki un nabogoki.

Dnu-makti ašnia-swidrim mes kolpojam bōrgim swečnikim. Pas-dzējwa pus-myurne myusu tauta baroja sowus kungus un pate aizmēra par sowy brejwibu.

Pa tō laiku, kad cetas cilti palyka styprās pi gaismas, pa tō laiku, kad cetas cilti palyka styprās, bogotas un pelnīja slawi, mes latwiši zynojam tēk par kunga reju un laidaru, nadrejkstejam atstot sowas tynsas apkwāpušas ustobas un pasawert, kas pasawēl doros.

Ti beja brismīgi tynsības un spaidu laiki! Mes nawaram par jim nāpīnēmet, nawaram uz jim napa-sawērt, jō cyaži nasaprasim tōs brejwības, kura mums atgōjuse.

Wardamis uz tim senējim wōrgu laikim, kad latwiš beja salejdzynots ar dorba-lūpu, kad kungs jō pēre, kova bez wysaidas bailes, kad jō pōrdawoja kai nawejdziga lita, kad jine nu jō wysu montu, atstodams tēk plyku misu un dōwēsi, — wardamis uz to, kō symtim godu izcēuse myusu naboga tauta, mes smelsim sow spāku, smelsim drisumu un swētibu un sacisim: Kad mes symtim godu wōrdēlami napa-gaisymojim, sowas dzymtas wōladas, napazudynojam sowa Latwišu wōrda, — tad mes nācēsim, bet brejwawōrds, un ar mums dzējwosmyusu Latwišu tautas gōds un slawē!

Goj jau asom cētusi un wōrgūsi, gon jau cymim kolpojsi. Laiks jau ari mums, Latwišim, nāmsēt malmas kolpa tōrēbs, nāstot cytu tautu cēl: sacit: brejwam cylvakam bejwēns!

Bet padūmojiti, brōli, woj mes wysi cēlējim sowa Latwiša wōrdu, woj myusi stōpā nawa tarlu, kuri izsalidze sowa wōrda atsteja un aizmēras sowu mōtes wōlūpi?

Ak ir gon! Daudz ir taida latwiši, kuri drus-citi tykāsī bejwotoki, drasciti gudroki par sowim tawa un mōtes, izsalidze sowa lewiz un mōsu.

Kō mes lai dorom ar taidim nāsamādzējim latwišim? Woj lai spļaušom acis jim un swižam

akmini? Nā, mes nadrejkstam tō darit. Mes pas-nēgsim jim sowu nūstrōdota rōku un sacisim: Brōli, apsudmojiti un grizites atpakaļ pi sowas tautas; liani swēsiniki ir jysus nāwādusi nu cjeta celia un pašā par jums smējas. Apšādmojiti un grizites pi sowu dzymu gunkura atpakaļ!

Kad mums nabeja wōrda brejwības, kad myusu naskaitēja par cylvakim, kad latwiša wōrda apzejoja tynsu un naboga cylvaka, tad myusu tautas gļežlaka dalia, myusu inteliģence, aizsakuneja sowa wōrda un bāga nu jō nūšorkdama, kai nu lianas lygas woj šlimbas kura pi jās beja matusē.

Nasaprostā kauniba! Woj tad latwiši cilti ir kauna tauta, woj tad latwiši ir kaundi laudari, kuri bejtas dymis gaismas. Woj tad tys ir kauns, ka mes asom tynsi un nabogi? Lelekas kauns lai ir tim, kas mums atjēme un tagad atjem wysu montu un gaismu. Mes symtim godu ar sowom tulzinojom rūkōm, ar sowim swidrim asom barojsi myusu kungus, Wocišus un Palyka; symtim godu asom, nasusi sowus dorba auglūs, jō symtim godu asom, nasusi kas mes tagad asom nabogi un tynsi, tad tys tik caur tū, ka ar myusu lobumu gļežtojis wōrdējot ar myusu montu auga winu bagatiba.

Kaus lai byus tim, kuri myusu wōrziwoja un gōds moza Latwišu tautai, ka wōrdēdama nana-myra, ka izcēte pērtis laiks un sagādāja zaļa brejwiba.

Wysaugstokais Manifests.

Ar Diwa zelestibu Mes, Nikolajs Utrais,
Wysas Kriwijas Keizars un Patwaidnis, Pōlijas cars Sūmijas lels-kunigaitis un t. t.

Sludynojam wysim mysu uzticējim pawalstnikim: Ar džiļiam skumem pildija Myusu sirīnī namiri, pōrējojsi uz dažu apriņķē sādžom, kur zenniki dora waras-dorbus priwatu cēpānku mūižos. Nikaidea sowawaliga patwarība nawa byat pilādamu un pasta-titai nu Mums ciwiliati un kara wērsibai ir pawelēts, wysaidim lewdejlikim nāpīlāst un pōrtaukt nakōrtības, strōpejūt wainigus.

Zenniku wajažības ir tywas Myusu sirdei un nawar tilt pamastas bez wēribas. Waras-dorbi un nāžimim nāpadaris zenniku stōwāki loboku un Dzimtenēi war atnest daudz bādas un nalaimes.

Wainigais cēls uz zenniku labkōlōnais ir mira un lylumā celis, un Mes wysēd skaitjam par Myusu wyslektu ryupešoms, pawigjnot zenniku dzējwes stōwāki.

Pādēla laikā nu Mums beja pawelēts sakrēt un stōdīt Mums priksā zinias par tim lewdejlikim, kuru warata tyken pijēt zenniku par lobu.

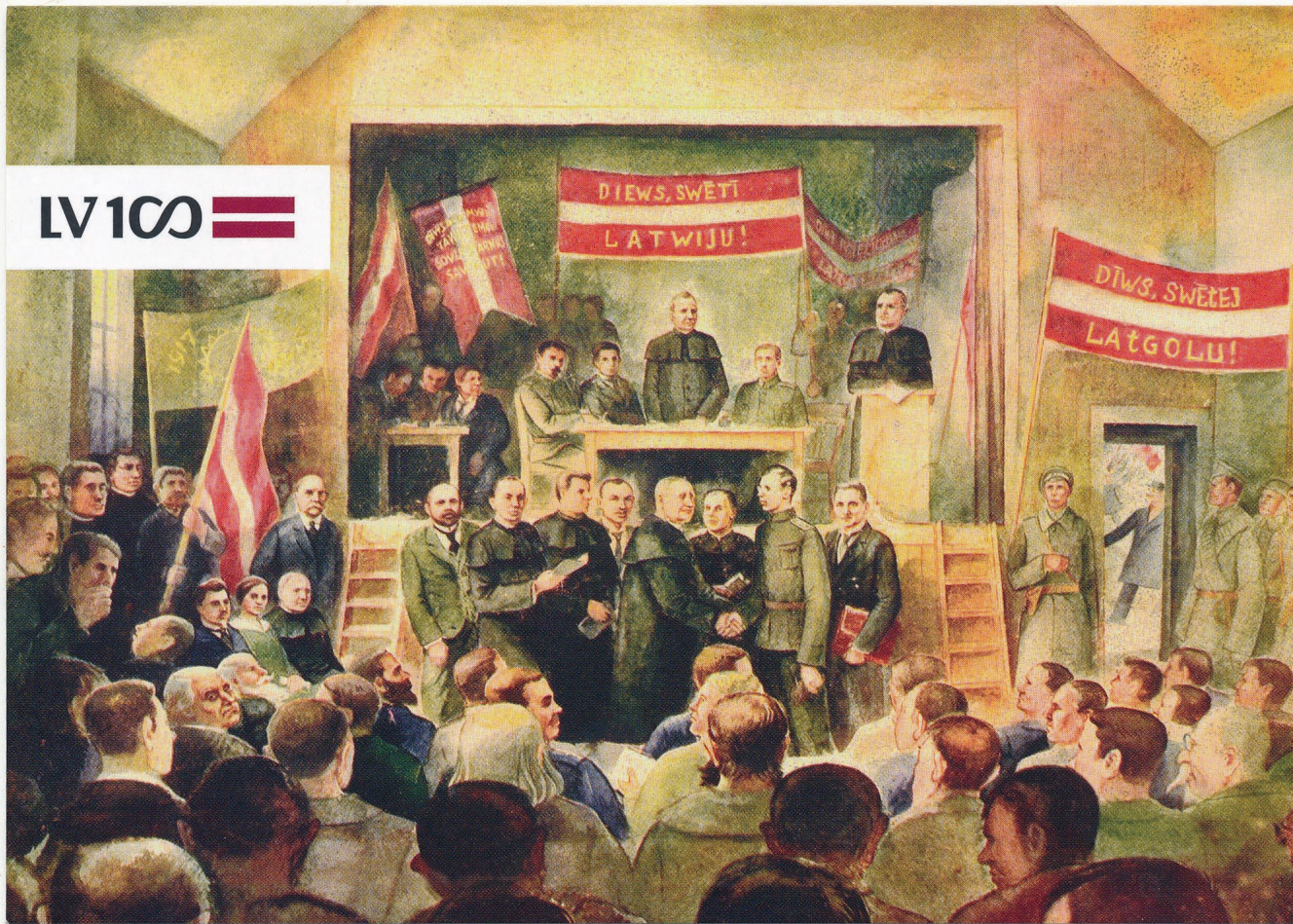
Pec šos lītas izsawēršonas Mes nūšpriedim: 1) Izejšoms mōksu nu bejušim mūižiniku, walets un kriaņa zennikim pāwoznot nu pyrma janwara 1906 goda uz pasi un nu pyrma janwara 1907 goda itū mōksu pawysam nācēt.

2) Dāt Zenniku Zemes Bankam iespēju, mozturīgim zennikim snēgt paleju pi jūs zemju pā-plāšinšōnus cwar pērkšōnu, pawairoit dēt Bānka lewdejlikim un sastatīt wiglokus lykumus pi aizdawa-naudas izlīšomas. Par šīs lītas izpildišōnu nu Mums irā izlīštas swērsības pawēles.

Mes asom pōrlēznoti, ka ar kōpigim Myusu un Kriwja-zemes loboku izwēletu wejru dorbim, wejru, kuri byus brejwi uzrōditi cytu myusu pawalstniku stōpā ar nu zennikim, izsādīs gondarit ari palykušam nāpīsamam zenniku wajažībōm, bez wysaida lianuma cytim zenniku.

Pirmais latgaliešu laikraksts Gaisma. 1905. g.

LV100

Pastkarte ar stilizētu J. Strazdiņa plakāta ar Latgales kongresa pirmās dienas norises vietas kinoteātra *Diāna* iekšskatu attēlojumu.

1917. gada Pirmā Latgales kongresa manifestācijas karogs. Karogs darināts Pirmā Latgales kongresa dienās, kas notika Rēzeknē 1917. gada 26.-27. aprīlī. To darinājuši 1. pasaules kara laikā uz Rēzekni evakuētās Jelgavas Zemkopības skolas skolotāji un audzēkņi. Karogs tika nests manifestācijā Rēzeknes ielās, vēlāk - lietots Jelgavas Zemkopības skolas svinīgajos pasākumos. Karogs saglabāts Viduleju ģimenē Iecavā, vēlāk - Rīgā.

Bīskaps Jāzeps Rancāns (1886-1969) - viens no Latvijas sabiedriskās un politiskās dzīves izcilākajām personībām, Latgales un neatkarīgās Latvijas sabiedriskais darbinieks. 1917.g. nozīmīga loma Latgales kongresa organizēšanā un tā programmas īstenošanā.

Garīdznieks, kultūras darbinieks un politiķis Francis Trasuns (1864-1926).

PIRMAIS PASAULES KARŠ UN NACIONĀLAIS JAUTĀJUMS

Pirmais pasaules karš iezīmēja būtisku pavērsienu Latvijas vēsturē. Karam sākoties, arī latviešu politiķi deklarēja savu uzticību Krievijas caram. 1915. gada vasarā ķeizariskās Vācijas armija okupēja Kurzemes guberņu, un turpmākos kara gadus Latviju sadalīja frontes līnija. Vācu armijas iebrukums izsauca milzīgu rūpnīcu un to strādnieku evakuāciju no Latvijas pilsētām uz Krieviju un Ukrainu, kā arī latviešu bēgļu plūsmas uz austrumiem.

1915. gadā Valsts domnieki Jānis Zālītis un Jānis Goldmanis panāca atļauju formēt latviešu strēlnieku bataljonus, ko sabiedrība uztvēra ar lielu pacilātību, kļūdaini uzskatot, ka cīņa notiks pret vācbaltiešiem. Neprasot no Krievijas valdības nekādus labumus nacionālā jautājuma risināšanai, īsā laikā tika izveidoti astoņi strēlnieku bataljoni, kas 1917. gadā bija pārauguši jau par pulkiem, kuri tika izmantoti asiņainās cīņās pret Vācijas armiju.

Šajā situācijā tikai daži politiķi – Miķelis Valters, Arveds Bergs un citi – atļāvās norādīt, ka nacionālām interesēm atbilstu Krievijas impērijas novājināšana, nevis tās balstīšana. Tomēr atbalstu šādi viedokļi neguva, un to paudējus izsludināja par tēvijas ienaidniekiem.

Tikai 1917. gada martā Krievijā notikusī revolūcija pavēra ceļu arī nacionālo prasību formulēšanai. „Brīva Latvija – brīvā Krievijā!” bija šī laikmeta latviešu politiķu lozungs. Latviešu politisko partiju aktivitātes izbeidza 1917. gada septembra vācu armijas ofensīva un izlaušanās uz Vidzemi.

EDMUNDA FREIVALDA UZSTĀŠANĀS ZEMNIEKU SAVIENĪBAS 1. KONGRESĀ 1917. GADA 14. JŪLIJĀ.

„Revolūcijas gaitā Latvijā līdz šim ir ļoti maz latviska. Mēs kopējam Pēterpili, bet neko nedarām, lai ievadītu nacionālu revolūciju, kā to ir darījuši ukraiņieši. Agrārkustību uz laukiem jau nevar saukt par nacionālu revolūciju. [..] Revolūcija nenozīmē troksni un nekārtības. Izvedot vēlēšanas arī tiek darīts revolucionārs jaunradīšanas darbs.”

„PULCĒJATIES ZEM LATVIEŠU KAROGIEM!” (1915).

„Pulcējaties zem latviešu karogiem!

Latvijas dēli, mums atļauts dibināt kara pulkus. Par pamatu šiem pulkiem tiek likti tie 2 varonīgie bataljoni, kas 19. un 20. aprīlī atsita vācu uzbrukumu Jelgavai. Pulkus vadīs latviešu virsnieki. Latviešu pulki kalpos Latvijas atkaršanai un aizstāvēšanai, lai tā arī turpmāk zeltu, kā nešķirama varenās Krievijas daļa. Šo pulku apgādāšanu uzņemās valdība, bet kā latviešu brīvprātīgi pulki un tautas lepnums, tie stāvēs mūsu tautas īpašā aizgādībā un mīlestībā. [..]

Lielajam naidu laikam jātop par lielu cerību un lielas saņemšanās laikmetu visā mūsu tautā. Brāļi, labāk cīņā doties, nekā nīkt un izputēt pa svešām ceļmalām! Kā arvienu, tā arī šinī grūtā brīdī, paliksim uzticīgi savai tēvu zemei un kalsim paši viņas likteni!

„Uz ežiņas galvu liku, sargāt savu tēvu zemi!”

Brāļi, stunda ir situ. Kas tic, tas uzvar. Uz priekšu ar latviešu karogu par Latvijas nākotni! [..]

„Tēvu zemei grūti laiki, dēliem jāiet palīgā!”

Valsts domnieki J. Goldmanis, J. Zālītis.
Pēterpilī, 19. jūlijā 1915. gadā.”

LATVIJAS SOCIĀLDEMOKRĀTU (LIELNIEKU) LĪDERIS PĒTERIS STUČKA PAR LATVIJAS AUTONOMIJU 1917. GADA JŪLIJĀ.

„Vispārējā Krievijas satversmē ir vienota demokrātiska republika, kura ir pilnībā centralizēta. [..] Bet mēs uzsveram, ka centrālajā likumdošanā piedalās arī Latvijas ievēlētie priekšstāvji un viņu uzdevums rūpēties, lai vispārējie likumi būtu izteikti tik vispārīgi, ka atļauj visas vietējās savādības jeb īpatnības izteikt vietējā likumdošanā. [..] Viss, kas nav noteikts (aizliegts) Krievijas Satversmē un vispārējos likumos[..], ir brīvi atstāts vietējai, tas ir, Latvijas likumdošanai. [..]

Mēs prasām gan federāciju [..]

Nē, mēs brīvo Latviju redzam ne atšķirībā no brīvās Krievijas un atrodam, kā tā ir tikai vārdu rotaļa, ka runājam par „brīvu Latviju brīvā Krievijā”. Nebrīvā Krievijā brīva Latvija nav domājama. Latvija būs Krievijas demokrātiskās republikas autonoma un varbūt visdemokrātiskākā daļa, bet pēc iespējas apvienota un tomēr pēc iespējas patstāvīga daļa.”

3. Kurzemes latviešu strēlnieku bataljona karavīri atpūtā pārgājiena laikā no Nāves salas uz Rīgu 1916. gada rudenī. Bilde nāk no Bērzaunē dzimušā poručika Rušmaņa ģimenes krājuma; pats viņš krita Tīrelpurvā 1916./17.gada ziemā.

4. LATVIJAS REPUBLIKAS IZVEIDOŠANA 1918. GADĀ

1917. gadā pasaules kara radīto politisko, ekonomisko un sociālo spiedienu neizturēja Krievijas impērija, kuras politiskās un teritoriālās iziršanas process rosināja jaunu valstu veidošanos.

Sabrukums sākās ar 1917. gada apvērsumu, cara atteikšanos no troņa un demokrātiskas pagaidu valdības izveidošanos. Latviešu politisko darbību 1917. gadā Rīgā pārtrauca vācu armijas uzbrukums. Neiekarotajā Vidzemes un Latgales daļā politisko varu pārņēma komunistisko latviešu strēlnieku izveidotā Latvijas strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes izpildkomiteja jeb Iskolats. Komunistu apvērsums Krievijā 1917. gada 7. novembrī ļāva vācu spēkiem dažu mēnešu laikā okupēt visu Baltiju. 1918. gada 3. martā Brestļitovskā jaunā Krievijas komunistiskā valdība parakstīja mieru ar ķeizarsisko Vāciju un atteicās no Kurzemes, bet Vidzemes un Igaunijas guberņu likteni Vācija apņēmas veidot „saskaņā ar iedzīvotāju gribu”. 1918. gada martā Vācija proklamēja Kurzemes hercogisti, bet pēc mēneša Vidzemes un Igaunijas guberņu vācu izveidotās zemes padomes lūdza Vāciju izveidot Apvienoto Baltijas hercogisti. Baltijas hercogistes proklamēšana notika Rīgā 1918. gada 5. novembrī. Tomēr pēc pāris dienām beidzās Pirmais pasaules karš, un šis projekts bija lemts neveiksei.

Latviešu politiskie spēki bija saskaldīti gan ideoloģiski, gan ģeogrāfiski. Liela latviešu sociāldemokrātijas daļa bija pieņēmusi komunistu pusi, savukārt pilsonisko partiju spēki bija izkliedēti – daļa palikusi okupētajā Latvijā, daļa atradās Krievijā. 1917. gada oktobrī Rīgā palikušie pilsonisko partiju un sociāldemokrātu pārstāvji izveidoja Demokrātisko bloku, lai aizstāvētu latviešu nacionālās intereses. Savukārt 1917. gada novembrī Valkā tika izveidota Latviešu Pagaidu nacionālā padome, kura noteica par savu mērķi neatkarīgas nacionālas valsts izveidošanu.

1918. gada oktobrī–novembrī revolūcijas notika Austroungārijas un Vācijas impērijās. Impēriju sabrukums, valdnieku atkāpšanās no troņiem prasīja meklēt iespēju izbeigt karu. 1918. gada 11. novembrī beidzās Pirmais pasaules karš.

1918. gada 11. novembrī parakstītais Kompjeņas pamiers, saskaņā ar kuru Vācijai vajadzēja atbrīvot visas okupētās teritorijas austrumos un atteikties no Brestļitovskas miera līguma, radīja izdevīgu stāvokli Latvijas valsts izveidei. 1918. gada 17. novembrī Demokrātiskais bloks un Latviešu Pagaidu Nacionālā padome apvienojās, izveidojot Latvijas Tautas padomi, kas nākamajā dienā – 18. novembrī – proklamēja Latvijas Republiku.

BRESTĻITOVSKAS MIERA LĪGUMA 6. PANTS.
1918. G. 3. MARTS.

„VI. p. Krievija apņemas tūlīt slēgt mieru ar Ukrainas Tautas republiku un atzīt šis valsts miera līgumu ar četru valstu savienību. Ukrainas teritorija tiek nekavējoši atbrīvota no krievu karaspēka un krievu Sarkanās gvardes. Krievija apturēs jebkādu aģitāciju pret Ukrainas Tautas republikas valdību vai tās oficiālajām iestādēm. Igaunija un Vidzeme arī tiks bez kavēšanās atbrīvota no krievu karaspēka un krievu Sarkanās gvardes. Igauniju un Vidzemi okupēs vācu policija līdz pašu šo zemju iestādes panāks tur drošību un valstisko kārtību.

Arī Somija un Ālandu salas tiks atbrīvotas no krievu karaspēka un krievu Sarkanās gvardes, šomu ostas no krievu flotes un krievu jūras karaspēka vienībām.”

Vācijas ķeizars Vilhelms II Rīgā. 1917. gads.

1917

6. DECEMBRIS

Somija pasludina neatkarību.

1918

19. JANVĀRIS

Komunisti padzen jaunievēlēto Krievijas Satversmes sapulci.

22. JANVĀRIS

Ukraina pasludina neatkarību.

16. FEBRUĀRIS

Lietuvas valsts proklamēšana.

24. FEBRUĀRIS

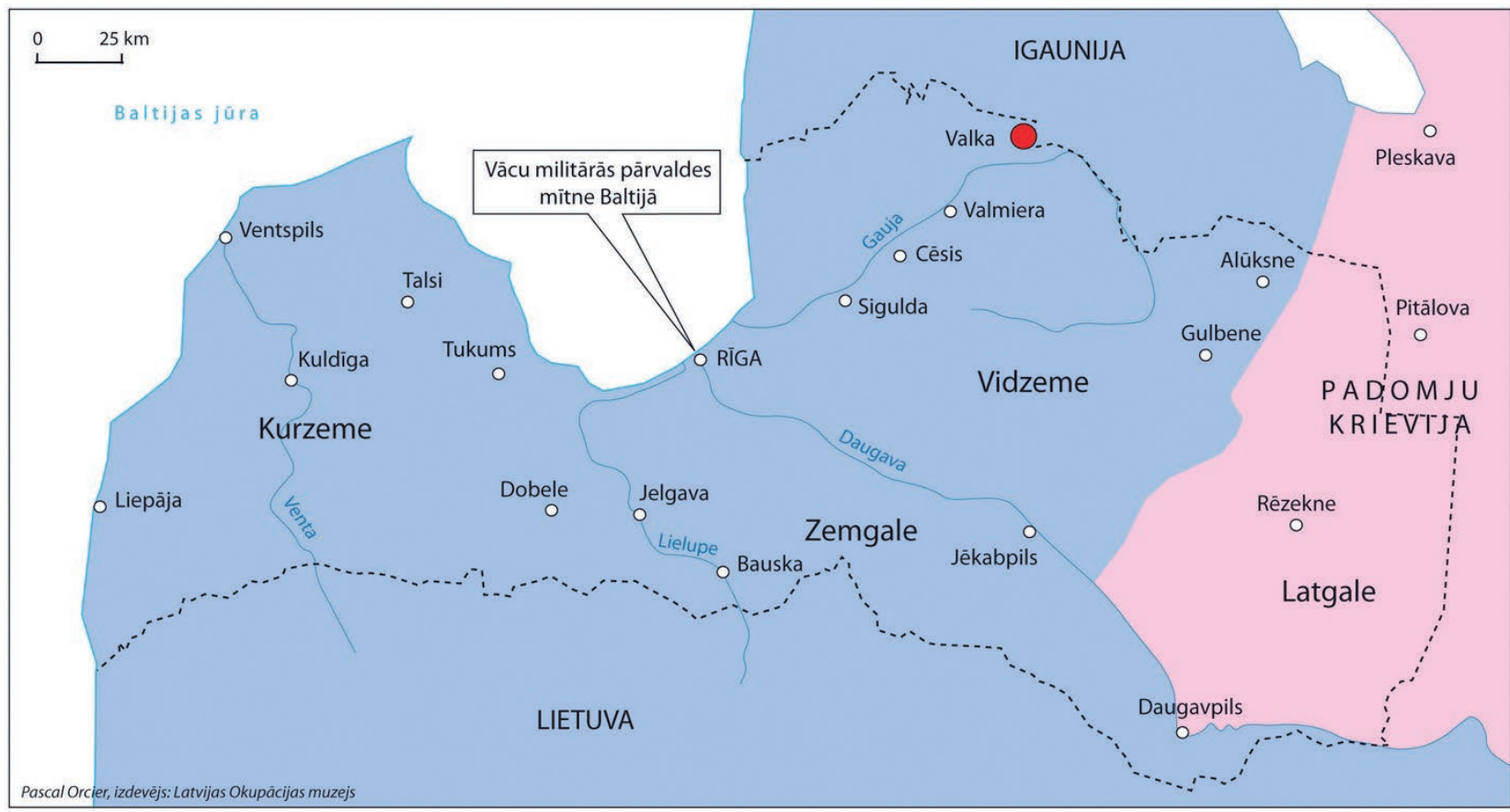
Igaunijas neatkarības proklamēšana.

3. MARTS

Brestļitovskas miera līgums.

25. MARTS

Proklamē Baltkrievijas Tautas republiku.

LATVIJA PIRMĀ PASAULES KARA BEIGĀS 1918. G.

- Vācijas okupētās teritorijas
- Padomju Krievijas teritorija saskaņā ar Brešļitovskas miera līgumu (3.3.1918)
- Padomju Latvijas valdības mītne (1917.11–1918.2.)
- Mūsdienu Latvijas robežas

OKTOBRIS

Nemieri Austroungārijā. Sākās impērijas iziršana.

28. OKTOBRIS

Čehoslovākijas proklamēšana.

1. NOVEMBRIS

Patstāvīgas Ungārijas valdības izveidošana.

3. NOVEMBRIS

Austroungārija paraksta pamieru ar Antantes valstīm.

9. NOVEMBRIS

Revolūcija Berlīnē.

11. NOVEMBRIS

Kompēņas pamiers.

18. NOVEMBRIS

Latvijas valsts proklamēšana.

Piemineklis vācu karavīram Rīgā („Koka Fricis”).
Atklāšana 1918. gada 3. septembrī.

Apvienotās Baltijas
hercogistes karogs.

VIDZEMES, IGAUNIJAS RĪGAS UN SĀMSALAS APVIENOTĀS ZEMES PADOMES LĒMUMS. 1918. G. 12. APRĪLIS.

„Vidzemes, Igaunijas Rīgas un Sāmsalas Apvienotās zemes padome nolemj:
I. Lūgt Vācu ķeizaru arī turpmāk uzturēt Vidzemes un Igaunijas militārisku
apsardzību un sekmīgi pabalstīt viņas, galīgi izvedot savu atdalīšanos no
Krievijas.

II. Izsacīt vēlēšanos, ka no Vidzemes, Igaunijas, Kurzemes, piegulošajām
salām un Rīgas pilsētas tiek sastādīta monarhistiski - konstitucionāla valsts
ar apvienotu Satversmi un pārvaldīšanu, kas pie Vācu valsts pieslieta caur
personālūniju ar Prūsijas karali, un lūgt Vācu ķeizaru šo Baltijas iedzīvotāju
vēlēšanos viszēlīgi pieņemt un likt izpildīt.[..]”

LATVIJAS PAGAIÐU NACIONĀLĀS PADOMES PROTESTS PRET BRESTĻITOVSKAS MIERA LĪGUMU. 1918. G. APRĪLIS.

„Vācu okupācijas vara atnesusi Latvijai smagas važas, kas saista viņas
garīgo un saimniecisko dzīvi. Administrācijas iestādēs un skolās
sākusies ģermanizācija. Par pagastu vecākiem, pilsētu galvām un domes
locekļiem. ieeļ no vācu muižniecības atkarīgas un viņai padevīgas
personas. Apzinīgākos skolotājus atceļ no amata un viņu vietā ieliek pat
neizglītotas personas ar vācu orientāciju. Aizliegts katrs brīvs vārds presē
un sabiedrībā. Biedrību un kulturālā dzīve apturēta. Politiskā spionāža
aptver visu atklāto sabiedrisko dzīvi. Bēgļu atgriešanās dzimtenē tiek no
visām pusēm kavēta un traucēta. [..]

Uzsverot visu latviešu politisko partiju neatlaidīgo prasību par Latvijas
teritorijas nedalāmību, Latviešu Nacionālā Padome ieskata par savu
svētu pienākumu šinī vēsturiskā brīdī griezties pie visas pasaules tautām
un valdībām ar skaļu protestu pret Latvijas teritorijas sadalīšanu un
latviešu tautas gribas viltošanu un noteikti un cieši pasludina latviešu
tautas prasības:

1. Brestas līgums no 3. marta 1918. gada, ar kuru Latvija sadalīta, ir varas
darbs pret tautu pašnoteikšanos un ir atceļams;
2. Landesrātu lēmumus atzīt par Latvijas iedzīvotāju domu un uzskatu rupju
viltošanu;
3. Nevēlas Latvijas pievienošanu pie Vācijas, ne personālūniju ar Prūsiju;
4. Kara un saimniecības līgumi, ja tādus vācu valdība noslēgtu ar
landesrātiem Latvijā, no latviešu tautas un Latvijas netiks atzīti un izpildīti;
5. Protestē pret preses, sapulču, runas un satiksmes brīvības aprobežošanu,
personas neaizskaramības neievērošanu, pilsētu un pagastu vīru
patvarīgu iecelšanu, kādu izdara okupācijas valde;
6. Uzskata par nepieciešamu, ka līdz visu bēgļu atgriešanās laīkam un
Latvijas politiskās satversmes nokārtošanai Latviešu Nacionālā Padome
tiek atzīta par Latvijas augstāko valsts iestādi.
7. Prasa neatkarīgu nedalītu Latvijas valsti ar starptautisku garantiju.”

DEMOKRĀTISKAIS BLOKS

1917. gada 23. septembrī vācu armijas okupētajā Rīgā latviešu politisko partiju pārstāvji pēc sociāldemokrāta Dr. Paula Kalniņa iniciatīvas izveidoja nelegālo Demokrātisko bloku. Astoņas latviešu politiskās partijas regulāri rīkoja apspriedes, izstrādāja rezolūcijas un deklarācijas. Lai arī blokam nebija noteiktas institucionālas formas, tā aktivitāte un politiskā darbība varēja iespēju robežās aizstāvēt nacionālās intereses okupācijas apstākļos.

1918. gadā Demokrātiskais bloks savu darbību daļēji legalizēja gan caur okupācijas iestāžu atļauto Latviešu palīdzības komiteju, ko vadīja Andrejs Krastkalns un kurā kā valdes loceklis darbojās arī Zemnieku savienības pārstāvis Kārlis Ulmanis, gan caur Latviešu izglītības biedrību, kurā aktīvi darbojās Miķelis Valters. Valteram izdevās ne tikai saglabāt latviešu skolu sistēmu, bet arī ievērojami palielināt latviešu skolās mācību stundu skaitu latviešu valodā.

DEMOKRĀTISKĀ BLOKA PĀRSTĀVJU IESNIEGUMS VĀCIJAS REIHSKANCLERAM MAKSAM FON BĀDENAM.
1918. G. 10. OKTOBRIS.

„Jūsu Gaišība,

[..]Pilnīgā pašārvība uz taisnīga miera īstenošanu arī latviešu tauta cer uz taisnīgu pretimnākšanu viņas nacionālās neatkarības centieniem, lai tā pēc ilgas apspiešanas no baltvācu oligarhijas, krievu absolūtisma puses un okupācijas varas nežēlīgās un aizvainojošās politiskās iejaukšanās varētu beidzot nostāties uz savas garīgās un ekonomiskās dzīves brīvas attīstības ceļa. Savās domās un centienos latviešu tauta jau desmitiem gadu iestājas par pašpārvaldi un šos savus centienus apmaksājusi ar daudziem smagiem upuriem. Pašreizējā vēsturiskā pagrieziena brīdī, kad apspiestajām nācijām jāsaņem brīvība, visa latviešu tauta apvienojas, prasot Latvijas patstāvību, stingrā apņēmībā panākt Latvijas teritorijā starptautiski atzītu valsts neatkarību. Šajā teritorijā, kas aptver Kurzemi, četrus Vidzemes dienvidu apriņķus - Rīgu, Cēsis, Valmieru un Valku -, kā arī Vitebskas guberņas Rēzeknes, Daugavpils un Ludzas apriņķus, pavisam 63325 kvadrātkilometru platībā [..]

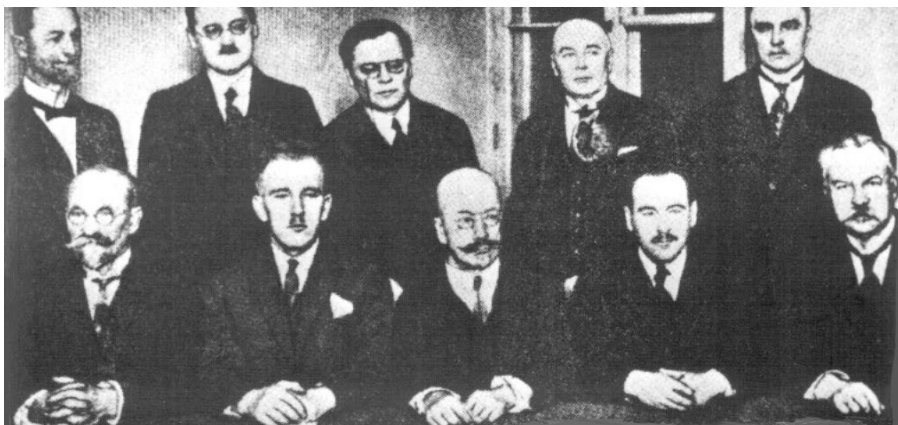
Latviešu tauta, pilnīgi pievienodamās tiem uzskatiem un centieniem, kas vērsti uz mieru un satiecības pilnu tautu savienību, sagaida no jaunās Vācijas, ka tā neliks Latvijas tautai šķēršļus ceļā uz tūlītēju neatkarīgas valsts celtniecības sākumu un atzīs sekojošus principus, līdz ar suverenitātes izveidošanos atvelkot savus okupācijas un valsts varas orgānus:

1. Latvija kā neatkarīga suverēna valsts patstāvīgi lemj par savu valsts un pārvaldes iekārtu;
2. Kā starptautisko attiecību subjekts Latvija brīvi lemj par savām attiecībām ar citām valstīm un netraucēti veic šajā nolūkā vajadzīgos pasākumus;
3. Latvija sutīs uz Miera konferenci savus pārstāvjus, ko pati nozīmēs;
4. Latvijas Pagaidu valdība, kas sastādīta no noteicošo partiju pārstāvjiem, kā augstākais likumdošanas un izpildvaras, kā arī valsts budžeta apsaimniekošanas orgāns nekavējoties ņem savā pārziņā iekšējās un ārējās valsts lietas un tās kārto līdz tam laikam, kad nacionālā Satversmes sapulce īsteno organizācijas likumu;
5. Latvijas Pagaidu valdība nekavējoties netraucēti un patstāvīgi sper soļus pašas karaspēka un kārtības orgānu izveidošanai.
6. Visi latviešu tautības un Latvijā dzimušie vai dzīvojošie karagūstekņi nekavējoties jāatbrīvo un jānodod viņiem iespēja atgriezties mājās."

LATVIEŠU PAGaidu NACIONĀLĀ PADOME

Latviešu Pagaidu Nacionālo padomi (LPNP) izveidoja 1917. gada 29. novembrī Valkā latviešu pilsonisko partiju pārstāvji, kas iestājās par vienotas un autonomas Latvijas izveidošanu. Padome arī centās izveidot sakarus ar Antantes valstu valdībām, lai sekmētu patstāvības centienus.

LPNP izveidoja astoņas nodaļas, no kurām visaktīvākās bija Finanšu un Ārlietu nodaļas. Ļoti saspīlētos un ierobežotos apstākļos LPNP līdz pat savai darbības izbeigšanai aktīvi centās aizstāvēt vēl topošās Latvijas valsts tiesības starptautiskajā arēnā. 1918. gada 11. novembrī tā panāca no Lielbritānijas pat valsts *de facto* atzīšanu pirms pašas valsts dibināšanas.

Latviešu Pagaidu Nacionālās padomes valde. 1918. gads.

LPNP DEKLARĀCIJA ĀRVALSTĪM UN TAUTĀM. 1917. G. 2. DECEMBRIS.

„Ievērojot latvju tautas senenās tieksmes pēc politiskās brīvības un autonomās Latvijas, kas jo spilgti parādījās 1905. gadā atsvabināšanās cīņās, un, nostājoties uz tautu pašnoteikšanās tiesību principu pamata, Latviešu Pagaidu Nacionālā padome uz visstingrāko protestē pret jebkuru Latvijas sadalīšanu un it īpaši pret Kurzemes vai arī visas Latvijas pievienošanu vai kaut kādu saistīšanu pie Vācijas, un līdz ar to pasludina, ka Latvija, kurā ieiet Vidzeme, Kurzeme un Latgale, ir autonoma valstsvienība, kuras stāvokli, attiecībā uz ārieni un iekšējo iekārtu noteiks viņas Satversmes sapulce un tautas plebiscīts.”

LPNP PILNVAROTĀ SAKAROS AR LIELBRITĀNIJAS VALDĪBU ZIGFRĪDA ANNAS MEIEROVICA SARUNA AR LIELBRITĀNIJAS ĀRLIETU MINISTRU ARTŪRU DŽEIMSU BALFŪRU. 1918. G. 5. NOVEMBRIS.

„[Meierovics] [...] Latvija ir bijusi vienmēr uzticīga Krievijai. Ieinteresēta Krievijas nākotnē, Latvija ir upurējusi visu šini karā ar entuziasmu un labprātīgi. Bet Krievijas attiecības pret Latviju nav šo uzticību attaisnojušas. Krievu armija vairāk reizes ir nodevusi mūsu tautu un iznīcinājusi mūsu zemi. Krievijas lielieku valdība nodevusi Latviju un padevusi to Vācijai. Šis ir loģisks iznākums no tās politikas, kādu Krievija veda pret latviešiem: denūciācija, pārkrievošana un centralizācija. Krievijai nav bijušas uz Latviju jeb kādas citas, kā tikai iekarošanas tiesības. Šīs tiesības tagad ir zaudētas un latviešu jautājums ir tagad starptautisks jautājums. Ne rases, ne nacionālas, ne kulturelas, ne reliģiskas, ne sabiedriskas saites latviešus nesaista ar Krieviju un slāviem. Latviešu Nacionālā padome, pabalstīta no visas tautas, ir uzdevusi man lūgt Viņa Majestātes valdību, neatdot Latviju Krievijai pēc pilnīgas uzvaras pār Vāciju. [...]”

[Balfūrs] Viņa Majestātes valdības vārdā varu jums apgalvot, ka Lielbritānija ar dziļu simpātiju seko latviešu nācijai viņas tagadējā grūtā stāvoklī un ka Viņa Majestātes valdība būs nomodā par to, lai Latvija netiktu pievienota pie Vācijas. Es ceru, un domāju, ka izsaku arī Lielbritānijas valdības uzskatus, ka Baltijas valstu līga būs tas satversmes veids, radīts uz kopīgu ekonomisku interešu pamata, kas visvairāk būs saskaņots ar latviešu tieksmēm un nodrošinās Latvijai plašu nacionāli-kultūrelu un politisku attīstības iespējamību.

Viņa Majestātes valdība ir nolēmusi atzīt pagaidām līdz miera konferencei Latviešu Nacionālo padomi par Latvijas valdību, kamēr miera konference neizšķirs galīgi vispārīgo Latvijas likteni. Es vēl reiz gribu jūs pārliecināt par tām simpātijām, ar kurām mēs sekojam latviešu nācijai un jūsu zemei.”

LPNP DEKLARĀCIJA KRIEVIJAS REVOLUCIONĀRAJAI DEMOKRĀTIJAI. 1917. G. 2. DECEMBRIS.

„Nostājoties uz Krievijas revolucionārās demokrātijas vairākkārt pasludināto Krievijas tautu pašnoteikšanās tiesību pamata, Latviešu Pagaidu Nacionālā padome pasludina, kā Latgale, t.i., Vitebskas guberņas Daugavpils, Ludzas un Rēzeknes apriņķi ir pievienojami Latvijai, kuras stāvokli, attiecībā uz ārieni un iekšējo iekārtu noteiks viņas Satversmes sapulce un tautas plebiscīts.”

Zigfrīds Anna Meierovics.

ZIGFRĪDS ANNA MEIEROVICS (1887-1925)

Dzimis Kurzemē kristīta ebreja un latvietes ģimenē. Studējis Rīgas Politehniskajā institūtā tirdzniecību. Strādājis par skolotāju, kā arī darbojies vairākās latviešu saimnieciskajās organizācijās. Sākoties Pirmajam pasaules karam, darbojies Latviešu Bēgļu centrālkomitejā un strēlnieku bataljonu organizācijas komitejā. 1917.gadā bijis viens no Latviešu zemnieku savienības dibinātājiem. Būdam Latviešu Pagaidu Nacionālās padomes loceklis, panācis no Lielbritānijas Latvijas *de facto* atzīšanu nedēļu pirms pašas valsts proklamēšanas. Latvijas Republikā bijis gan Latvijas ārlietu ministrs, gan Ministru prezidents. Gājis bojā autoavārijā.

LIELBRITĀNIJAS ĀRLIETU MINISTRA A. DŽ. BALFŪRA NOTA Z. A. MEIEROVICAM. 1918. G. 11. NOVEMBRIS.

„Ser,

Man ir tas gods ar pateicību atbildēt uz jūsu vēstuli, kurai jūs pievienojāt jūsu aicinājumu Lielbritānijai un Sabiedrotajiem sniegt savu protekciju Latvijai.

Es ar prieku izmantoju šo izdevību atkārtot apstiprinājumu, ko es jums devu jūsu nesenās vizītes laikā. Viņa Majestātes valdība ar dziļākajām simpātijām izturas pret latviešu tautas centieniem un tās vēlmi atbrīvoties no vācu jūga. Tā ar prieku no jauna apstiprina savu gatavību dot pagaidu atzīšanu Latviešu Nacionālajai padomei kā *de facto* neatkarīgai iestādei līdz tam laikam, kamēr Miera konference liks pamatus jaunam brīvības un laimes laikmetam jūsu tautai.

Līdz tam Viņa Majestātes valdība ar prieku atzīs jūs par Latvijas Pagaidu valdības neformālo diplomātisko pārstāvi.

Patiesi jūsu

Artūrs Džeimss Balfūrs.”

Zigfrīda Annas Meierovica kapa piemineklis Rīgas Meža kapos.

LATVIJAS NEATKARĪBAS PROKLAMĒŠANA

Latvijas neatkarību proklamēja Latvijas Tautas padome. Latvijas Tautas padomi izveidoja 1918. gada 17. novembrī, panākot vienošanos starp Rīgas Demokrātisko bloku un Latvijas Pagaidu Nacionālo padomi. Tautas padomei bija jāpilda Latvijas priekšparlamenta funkcijas, kurā būtu pārstāvētas visas lielākās politiskās partijas un mazākumtautību pārstāvji. Par Latvijas Tautas padomes priekšsēdētāju tika izvērtis Jānis Čakste, bet par viņa vietniekiem – Mārgers Skujenieks un Gustavs Zemgals.

Sākumā Tautas padomei bija 40 delegātu, kas pārstāvēja astoņas partijas. Visvairāk vietu tika dotas lielākajām – Zemnieku savienībai un Latvijas Sociāldemokrātiskai Strādnieku partijai. Vēlāk bija paredzēts padomes skaitu palielināt, iekļaujot tajā arī no Kurzemes un Latgales delegētos.

Saņemot atļauju vēl no Rīgā pastāvošās, bet ietekmi zaudējošās, vācu okupācijas varas, 1918. gada 18. novembrī Latvijas Nacionālajā teātrī tika proklamēta Latvijas Republika.

Piemīnas zīme pie Latvijas Nacionālā teātra. Atklāta 2013. gadā.

MINISTRU PREZIDENTA KĀRĻA ULMAŅA RUNA, 1918. G. 18. NOVEMBRIS.

„Apzinoties šā soļa svarīgumu un nozīmi, kad Latvijas Tautas padome mani ieceļ par Latvijas izpildošās varas vadītāju, es ņemu sev drošību tai vienprātībā, kura izteicas šai aicinājumā; tāpēc neturēju par iespējamu atteikties. Pagaidu valdības uzdevums būs Latvijas valsts izbūve un nostiprināšana uz ārieni un iekšieni. Valsts jānostiprina uz ārieni, lai tā stāvētu spēcīga un apvienota, labās attiecībās ar tāliem un tuviem kaimiņiem. Iekšējā pārvaldīšanas darbā stāv daudz uzdevumu priekšā; bez kavēšanās jāizved zemē demokrātiskas reformas. Visus uzdevumus tagad neattēlošu sīkumos; minēšu tikai svarīgākos un neatliekamās. Mūsu priekšā atrodas grūti atrisināmais pārtikas jautājums; viņa nokārtošanai valdība izlietos visus spēkus un līdzekļus, un var cerēt, ka izdosies šo darbu veikt, ja visi pilsoņi uz laukiem, tāpat kā pilsētās, nāks valdībai talkā. Otrais uzdevums – nokārtot agrāro jautājumu. [..]

Ar pateicību mums jāpiemin tie, kas centušies turēt tautas garu možu šai virzienā un nesuši brīvai Latvijai vislielāko upuri – savu dzīvību. Ja strādās ciešā kopībā, tad nav šaubu, ka rosīgs darbs aizvedīs pie mērķa. Izdosies dziedēt brūces, ko karš sitis. Tagad, kad esam brīvi un vairs negaidām no augšas vai ārienes pabalstu un palīdzību, paši veidosim savu dzīvi. Uzplauks atkal lauksaimniecība, mūsu rūpniecība un tirdzniecība, atjaunosies dzīvība visā mūsu dzimtenē vēl spilgtāk kā agrāk un pārspēs visu, kas līdz šim mums bijis. Pie šī darba varēs ņemt daļību visi Latvijas pilsoņi un varēs baudīt labumus, kas saistīti ar mūsu neatkarību. Visi pilsoņi bez tautības izšķirības aicināti palīdzēt, jo visu tautību tiesības būs Latvijā nodrošinātas. Tā būs demokrātiska taisnības valsts, kurā nedrīkst būt vietas ne apspiešanai, ne netaisnībai.”

LAIKRAKSTS JAUNĀKĀS ZIŅAS PAR LATVIJAS REPUBLIKAS PROKLAMĒŠANU.

„Esi sveicināta, jaunā Latvija! Sirmajā Rīgā 1918. gada 18. novembrī ir izsludināta Latvijas valsts. Latvijas zemes, Vidzeme, Kurzeme un Latgale, ir tagad vienotās Latvijas valsts teritorija, uz kuras dzīvojošā „nācija ir izveidojusi augstāko sabiedrības kopdzīves organizāciju, kādu līdz šim pazīst cilvēces radošais ģēnijs – valsti.”

Tautas pašnoteikšanās Latvijā ar to ir atradusi savu augstāko piepildīšanos. Un ir tapuši par īstenību latviešu cēlākie ilgu mērķi, saulainie nacionālie sapņi, dēļ kuriem ir lijušas arī to latvju kareivju dārgās asinis, kas tagad atdusas mūžīgā miegā Rīgas Meža kapenēs un daudzās citās vietās, tāļu un tuvu bijušos kara laukos [..]

Latvijas valsts ir dzimusi, Latvijas nacionālais karogs ir pacelts visas civilizētās pasaules priekšā. Pēc neizmērojamu ciešanu nakts latviešu tautai aust jauns rīts.

Vivat respública!
Lai dzīvo Latvija!”

FOTO. KLIO RĪGA.
V. RĪDZENĒKS

Latvijas Republikas proklamēšana. 1918. gada 18. novembris. Fotogrāfs Vilis Rīdzenieks.

2

1. LATVIJA: TELPA UN IEDZĪVOTĀJI LĪDZ 19. GADSIMTAM

8

2. LATVIEŠU KULTŪRNĀCIJAS VEIDOŠANĀS

16

3. LATVIEŠU POLITISKĀ NACIONĀLISMA DZIMŠANA UN ATTĪSTĪBA

22

4. LATVIJAS RĒPUBLIKAS IZVEIDOŠANA 1918. GADĀ

ISBN 978-9934-8299-7-0

9 789934 829970